

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie–sociální geografie

Jakub Hučík

LAND GRABBING (UCHVÁCENÍ PŮDY) V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH

Land grabbing in developing countries

Bakalářská práce

Praha, 2012

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Josef Novotný, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Nymburce dne 21. 8. 2012

.....

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce RNDr. Josefovi Novotnému, PhD. za cenné rady, připomínky, náměty a odbornou pomoc. Rád bych poděkoval své rodině a své přítelkyni za neustálou podporu a důvěru, kterou mi po celou dobu psaní mé práce dodávali. Chtěl bych také poděkovat svému dobrému kamarádovi, Ing. Filipu Příkopovi, za pomoc při finální opravě práce.

Land grabbing (uchvácení půdy) v rozvojových zemích

Abstrakt

Cílem této práce je podat souhrn současných poznatků a informací o land grabbingu, tedy o rozsáhlých zábořích půdy pro zemědělské účely, a to zejména v rozvojových zemích. Tyto investice jsou vynakládány z řady různých důvodů, především z důvodu ekonomického profitu, přičemž mají nejrozličnější dopady. Nejvýznamnější a nejviditelnější dopady tyto investice mají na chudé obyvatelstvo, ale i na ekonomický vývoj země či na životní prostředí. Zároveň jsem se v této práci kromě příčin a důsledků půdních záborů zaměřil také na celkový rozsah těchto záborů, jak nám předkládají nejrozličnější statistiky. V poslední kapitole této práce jsem popsal půdní záboř na příkladu jedné konkrétní země, a to Mozambiku. Zejména se jednalo o možný rozsah těchto záborů půdy a konkrétní důsledky, především pro obyvatele této země.

Klíčová slova: land grabbing, rozvojové země, potravinová bezpečnost, zemědělské investice, Subsaharská Afrika

Land grabbing in the developing countries

Abstract

The objective of this study is to give a summary of today's knowledge and information about land grabbing thus about large land acquisitions for agricultural purposes, especially in the developing countries. These investments are led by various reasons, the main reason being economical profit. The most obvious and the most visible impacts fall mainly on poor local residents but also on country's economical development or environment. Besides causes and effects I looked at the total extent of land grabbing as shown by different statistics. In the last chapter I depicted land grabbing on an example of a particular country, namely Mozambique. Especially a possible extent of those land acquisitions and specific effects on population of this country.

Keywords: land grabbing, developing countries, food security, agricultural investments, Sub-Saharan Africa

OBSAH

Přehled použitých zkratk	7
Úvod	8
1 Vysvětlení termínu land grabbing	10
2 Zdroje informací a zvolený přístup	12
3 Zábory půdy	14
3.1 Odhad rozsahu půdních záborů	14
3.2 Největší známé projekty	17
3.3 Využití zabrané půdy	19
3.4 Určení plodin pro export či ponechání na domácím trhu?	20
3.5 Typy aktérů půdních záborů	20
3.5.1 Státní sektor	21
3.5.2 Soukromý sektor	22
3.6 Motivy a důsledky	23
3.6.1 Motivační faktory	24
3.6.1.1 Faktory obchodně-strategické	24
3.6.1.2 Snaha o zajištění potravinové bezpečnosti	25
3.6.1.3 Investice do půdy	26
3.6.1.4 Faktory rezidenční	26
3.6.1.5 Faktory environmentální	27
3.6.2 Důsledky	27
3.6.2.1 Důsledky socioekonomické	29
3.6.2.2 Důsledky potravinově-bezpečnostní	32
3.6.2.3 Důsledky environmentální	33
4 Půdní zábory na příkladu Mozambiku	35
4.1 Politika země v oblasti rozvoje a boje s chudobou	36
4.2 Rozsah půdních záborů v Mozambiku	37
4.3 Konkrétní dopady půdních záborů	44
Závěr	46
Seznam použité literatury	47

PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK

AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome
CDE	The Centre for Development and Environment
CIA	Central Intelligence Agency
CIRAD	La recherche agronomique pour le développement
DUAT	Land use and Benefit right
EU	European Union
FAO	Food and Agricultural Organization of the United Nations
FIAN	FoodFirst Information and Action Network
FRELIMO	Frente de Libertação de Moçambique
GRAIN	Genetic Resources Action International
HDI	Human Development Index
HDP	Hrubý domácí produkt
HLPE	The High Level Panel of Experts
IFAD	International Fund for Agricultural Development
IFPRI	International Food Policy Research Institute
IIED	International Institute for Environment and Development
IILS	International Institute for Labour Studies
ILC	International Land Coalition
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
MDG	Millenium Development Goals
NEPAD	The New Partnership for Africa's Development
OXFAM	Oxford Committee for Famine Relief
PARPA	Action Plan for the Reduction of Absolute Poverty
PARPA II	Action Plan for the Reduction of Absolute Poverty II
PEDSA	Strategic Plan for Agricultural Development
PPP	Parita kupní síly
RENAMO	Resistência Nacional Moçambicana
SADC	Southern African Development Community
SEZ	Special Economic Zones
UN	United Nations

USA United States of America
WHO World Health Organization

ÚVOD

V dnešní době na celém světě trpí podvýživou dle FAO (2011, s. 44) přes 800 milionů lidí, přičemž toto číslo stagnuje a nedá se říci, že by současným trendem byl pokles počtu podvyživených osob na světě. Přitom celá řada organizací, ať soukromých, vládních či neziskových, vyvíjí velkou snahu změnit toto nelichotivé číslo a strádajícím lidem alespoň částečně ulevit.

Zároveň se však v posledních letech objevuje nový fenomén, jež vyvolává řadu diskuzí a rozporuplných reakcí jak v řadách odborné, tak i laické veřejnosti. Tímto novým jevem je land grabbing, neboli uchvácení či zábory půdy, jehož největší rozmach a zároveň i zájem o něj přišel po cenové krizi potravin v letech 2007–2008.

Názory na to, zda zábory půdy, převážně v ekonomicky málo vyspělých zemích, mají či budou mít pozitivní anebo naopak negativní rozvojové dopady se samozřejmě různí. Existuje celá řada argumentů, jež autoři uvádějí. Podat jednoduchou a jednoznačnou odpověď na otázku, zda je land grabbing přínosný či naopak proto není možné.

Toto téma jsem si vybral právě proto, abych podal pokud možno co nejucelenější pohled právě na tyto půdní zábory v chudých zemích, přičemž jsem se soustředil především na státy v Africe. Např. dle Anseeuwa et al. (2012, s. vii) je právě Afrika nejčastější cílovou oblastí land grabbingových smluv, přičemž z celkového odhadovaného množství zabrané půdy (přes 83 milionů ha) se v Africe nachází přes 56 milionů ha (přes 67 %).

V kapitole 2 jsem se zaměřil na definici a stručné vysvětlení termínu land grabbing, jeho současnou podobu a také jeho návaznost (či podobnost) se zábory půdy, jež jsou známy z minulosti, především z dob kolonialismu. S land grabbingem se úzce pojí další, v této práci často používaný termín, a to potravinová bezpečnost, jež je zde také krátce vysvětlen. Prostor jsem též věnoval diskusi, nakolik je samotný termín land grabbing vhodné používat či nikoliv. V kapitole 3 jsem se věnoval přehledu literárních zdrojů k dané problematice a k poznámkám k práci s těmito zdroji.

Na základě studia (především zahraniční literatury) jsem se v kapitole 4 snažil podat co nejvíce informací o půdních záborech, přičemž mezi nejdůležitější patří motivační faktory, které vedou investory k rozsáhlým záborům, a také dopady, které právě tyto zábory mají, především tedy pro obyvatelstvo cílových zemí. Kromě těchto dvou nejvýznamnějších a nejdiskutovanějších atributů je v této kapitole věnován i prostor odhadům velikosti půdních záborů a typologii aktérů.

V kapitole 5 jsem se pokusil ukázat realitu půdních záborů na konkrétní africké zemi, přičemž jsem si vybral Mozambik. Ten je tradiční cílovou zemí těchto záborů. V této kapitole jsem se snažil odhadnout, jak rozsáhlé plochy půdy v Mozambiku změnily majitele a jak je s touto půdou nakládáno. Spolu s odhadem rozlohy získané půdy jsem se rovněž pokusil vyjmenovat konkrétní dopady záborů na obyvatele Mozambiku.

Kapitola 1

Vysvětlení termínu land grabbing

Land grabbing působil jako základní kámen kolonialistických záborů půdy, např. v dobách kolumbovského objevování Ameriky (GRAIN, 2008), v 19. století, kdy evropští kolonialisté zabírali půdu pro pěstování čajovníku a dalších plodin, přičemž tato snaha se s přechodem do 20. století změnila v neokolonialistickou snahu soukromých společností pěstovat ve střední Americe ovoce (Stephens, 2011) nebo snahu Velké Británie učinit z Tanzánie rozsáhlou burákovou plantáž (Kugelman in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 3). Jako land grabbing lze jistě označit i např. rozsáhlé záборы půdy na území dnešních USA, kde přistěhovalí bílí obyvatelé brali půdu domorodým indiánským kmenům.

Nejjednodušší definice popisuje současný land grabbing jako rozsáhlé akvizice (především zemědělské) půdy formou pronájmu či nákupu pro zemědělskou produkci zahraničními investory (Graham et al., 2010). Někteří autoři se však přiklání k definici popisující land grabbing jako (mezi)národní komerční půdní transakci (Borras Jr. a Franco 2010, s. 2), neboť tato definice v sobě zahrnuje i možnost zahrnutí záboru půdy bohatými domácími investory. Tyto akvizice jsou v převážné většině případů dlouhodobé (v řádech několika desítek let), přičemž získaná půda slouží většinou k pěstování různých druhů zemědělských plodin. Ostatní využití není tak časté či rozsah využití půdy pro ostatní účely nebývá tak velký (Cotula et al., 2009; Cotula, 2011). Nejvyhledávanější cílovou oblastí je africký kontinent, kde bylo dle Land Matrix Database zabráno přes 56 milionů ha půdy oproti necelým 18 milionům ha v Asii a 7 milionům ha v Jižní Americe. V Africe tak bylo zabráno zhruba 5 % veškeré zemědělské půdy a více než 1 % v Asii i v Jižní Americe (Anseeuw et al., 2012, s. 7).

Dle ILC (2011) land grabbing svým způsobem představuje návaznost na rozsáhlé záборы půdy, známé z 19. století. Změnili se pouze někteří aktéři, přičemž jiní aktéři úspěšně přežili toto mezidobí a dožili se současného století. Obdobně na land grabbing nahlíží i McMichael (2011), který vidí současný land grabbing jako pokračování půdních záborů z dob kolonialismu, přičemž tento proces byl v minulosti hnán touhou po prosperitě a zisku a současný je hnán obavami z budoucí krize. Ať je podobnost land grabbingu z minulosti s tím současným větší či menší, Kugelman (2009, s. 3) přidává jednu velmi příznačnou historickou paralelu,

kdy v dobách velkého irského hladomoru Angličané dováželi právě z Irska brambory navzdory faktu, že hladem strádalo místní obyvatelstvo.

The Economist (2011) jednoduše označuje land grabbing jako návazání na neokolonialistickou minulost, s čímž se stotožňuje i další možný náhled na problematiku, který popisuje land grabbing jako výsledek globalizací a neoliberalismem vedený boj o přírodní zdroje (Mishra, 2011) či jako neokolonialistickou snahu zahraničních společností k získání přístupu k přírodnímu bohatství (Hall, 2011). Kanti Basu (2007) vnímá land grabbing čistě jako novou formu či fázi kapitalistické expanze. Deininger (2011) spatřuje jako prvotní příčinu rozmachu současného land grabbingu jakési znovuoobjevení zemědělského sektoru po cenové krizi potravin v letech 2007–2008. Na základě řady dat, údajů a informací, Zoomers (2010) označuje land grabbing jako nebezpečný proces, zvaný “foreignization of space” (Zoomers, 2010, s. 1), tedy jakési odcizení prostoru.

Současný zájem o land grabbing počal růst poté, kdy byly zveřejněny informace o chystané dohodě mezi Madagaskarem a společností Daewoo, přičemž na ploše více než 1,3 milionu ha měla být pěstována kukuřice, určená pro export (Kaarhus et al., 2010). I díky vojenské intervenci v zemi a pádu prezidenta k uzavření smlouvy nakonec nedošlo (von Braun a Meinzen-Dick, 2009). Vzhledem k situaci na Madagaskaru byl termín land grabbing brán čistě jako aktivistické heslo (Hall, 2011, s.1), ukrývající v sobě určitou environmentální hrozbu a teprve časem se z něj stal termín s mnohem širším významem tak, jak je používán dnes.

Land grabbing však není dle mého názoru zcela nejvhodnějším výrazem pro užívání. Mnohem vhodnější se mi jeví užívat českého výrazu zábor půdy. Land grabbing totiž v sobě má jakousi stereotypně negativní náplň. Ne vše, co je s land grabbingem spojeno, musí být nutně negativní. Některé z jeho rozvojových dopadů mohou být i pozitivní. Tyto zábory mohou, v případě dobrého vedení projektů, jež jsou navrženy ve smlouvách, přinést řadu pozitivních změn do života místních obyvatel, např. možnost mít zaměstnání, mít lepší přístup k know-how nebo odolnějším či výnosnějším plodinám, rozvoj infrastruktury a řadu dalších. Proto je dle mého názoru v češtině lepší užívat českého výrazu zábor půdy na úkor anglického termínu land grabbing.

Termín, jež se zábory půdy souvisí a s nímž se bude v průběhu práce operovat, je potravinová bezpečnost. WHO definuje potravinovou bezpečnost jako stav, kdy “všichni lidé mají vždy přístup k dostatečnému množství nezávadné a výživné stravy k provozování zdravého a aktivního života” (WHO, 2012), přičemž stojí na třech pilířích, a to na dostatku stravy, přístupu k této stravě a na odpovídajícím využití této stravy na základě vědomostí každého člověka. Pinstруп-Andersen (2009, s. 6) však podotýká, že na základě různých vědomostí o využití různých druhů stravy a osobních preferencí mohou různí lidé, ačkoliv mají stejný přístup k potravě, mít různou úroveň potravinové bezpečnosti.

Kapitola 2

Zdroje informací a zvolený přístup

Dostupnost zahraničních literárních zdrojů pro téma této bakalářské práce je poměrně dobrá, k dispozici je celá řada publikací a dokumentů různé povahy, a to jak v tištěné, tak i v elektronické podobě. Jedná se o nejrozumnější výzkumné zprávy, případové studie i články v recenzovaných časopisech.

Pro základní orientaci ve studované problematice jsem nejprve použil řadu výzkumných zpráv, často vzniklých ve spolupráci mezinárodních organizací (např. IFAD, IIED a další) či na univerzitní půdě (The Global Land Project a další). Tyto publikace nabízí množství informací o záborech půdy, jejich aktérech a jejich důsledcích (např. Cotula et al., 2009), přičemž na jejich základě si lze o dané problematice utvořit vlastní názor. Přesto informace nejsou zdaleka úplné. Slouží tak jako kvalitní odrazový můstek do dalšího zkoumání literatury, především v podobě článků v recenzovaných časopisech. Řada vhodných a informačně bohatých článků byla citována právě v těchto zprávách. Vědecké články však byly mnohem specifitější, co se týče studovaného tématu, často pojednávaly o konkrétních problémech spojených s půdními zábory, kdežto výzkumné zprávy byly formulovány mnohem obecněji. Určitým kompromisem mezi články v recenzovaných časopisech a zprávách, publikovanými mezinárodními organizacemi, představují případové studie, které jsou konkrétnější, resp. specifitěji zaměřené, než právě tyto výzkumné zprávy. Jako další užitečný zdroj informací v této práci sloužily přednášky z mezinárodní konference, organizované LDPI na půdě Univerzity v Sussexu ve dnech 6.–8. 4. 2011. Na této konferenci zazněla celá řada příspěvků, které obsahovaly řadu podnětných informací a odkazů na další literární zdroje.

Co se týče zaujatosti postoje autorů literatury vůči záborům půdy, lze říci, že autoři zaujmají veskrze neutrální postoj s cílem podat čtenáři pokud možno co nejobjektivnější informace, aby si čtenář na studovanou problematiku utvořil vlastní názor. Literatury, která půdní zábory jednostranně odsuzuje či naopak pokládá za nadmíru přínosnou, je minimum. Naprostá většina použitých literárních zdrojů je sice více či méně nakloněna pozitivním či negativním rozvojovým dopadům záborů půdy, přesto však působí vyváženě a snaží se nabídnout čtenáři co nejobjektivnější náhled.

Přestože literární zdroje v dobré kvalitě, vhodné pro bakalářskou práci, jsou velmi dobře dostupné a to v poměrně velkém množství, totéž se nedá říci o zdrojích statistických dat. Neexistuje totiž jednotná statistika. Dle mého názoru by pro ještě lepší pochopení studované problematiky a především pro lepší zkoumání jejího rozsahu bylo vhodné zavedení nové statistiky, jež by centrálně spravovala jedna globální mezinárodní organizace, např. UN, kam by mohly ostatní organizace nahlásit uzavření nových smluv či upravit nebo aktualizovat údaje u smluv stávajících. Samozřejmostí by u takovéto statistiky mělo být jakési recenzní řízení či ověření každé nové nahlášené smlouvy. Řada článků v časopisech nebo odborných publikacích od institucí, jež se půdními záborů zabývají, tak musí vycházet z různě přesných a přesvědčivých zpráv, které mají svůj původ v různých druzích médií (noviny, internet, zprávy tiskových agentur, televize). Druhou, mnohem méně rozšířenou, možností je provést vlastní výzkum v rámci případových studií. Zde ovšem vyvstává komplikace v podobě poměrně úzkého zaměření těchto výzkumů na konkrétní africkou zemi či skupinku sousedních zemí. Výhodou ovšem je vyšší spolehlivost získaných údajů, kde se na úplnosti údajů mohou podílet místní neziskové organizace či osoby, jež jsou více či méně v těchto smlouvách zainteresovány (např. státní úředníci). Třetí cestu představuje možnost zvolit kompromis mezi dvěma výše zmíněnými přístupy, kdy údaje o zemích, jež byly předmětem výzkumu v rámci případových studií či grantů, doplnit např. aktuálními výsledky při prozkoumávání zpráv z médií.

Řada publikací a článků, z nichž jsem čerpal, nabízí statistické údaje, jež jsem v práci použil. Kromě problému nejednotnosti statistik je problémem i to, že řada používaných statistik v různých publikacích a člancích na sebe navzájem odkazuje. To dle mého názoru jednoznačně vychází ze samotné podstaty záborů půdy, přesněji z povahy konkrétních smluv. Je totiž zcela logické, že řada detailů smluv je držena v tajnosti. O celkovém možném rozsahu půdních záborů nebo o podrobnostech těchto smluv tak nejsou k dispozici nejpresnější údaje, přesto nabízí dostatečný náhled na širší studované problematiky.

Kapitola 3

Zábory půdy

Díky zájmu veřejnosti, odborníků i médií si můžeme utvořit názor na tento novodobý fenomén, jehož hlavní snahou je získat půdu, která slouží jako prostředek k získání ekonomického profitu (obvykle v méně rozvinutém světě) a nezáleží, zda hovoříme o soukromých společnostech či suverénních státech. Přesto panuje řada nejasností a dohadů, co je konkrétní náplní smluv, o jak rozsáhlých plochách půdy jsou vedena obchodní jednání či jak bude tato získaná půda využívána. Nejvíce pozornosti je však kladeno na konkrétní motivační faktory a zejména důsledky těchto záborů. V následujících kapitolách jsem se proto pokusil shrnout doposud známé poznatky o tomto fenoménu dnešní doby, zejména se zaměřením na motivační faktory a následné dopady, jež mají tyto zábory jak na místní obyvatelstvo, tak např. na životní prostředí.

3.1 Odhad rozsahu půdních záborů

Ve své zprávě, jež byla zaměřena na pětici afrických zemí (Etiopie, Ghana, Madagaskar, Mali a Súdán), uvádí Cotula et al. (2009, s. 41), že v rozmezí let 2004–2009 získali zahraniční investoři celkově zhruba 2,5 milionu ha, a to v rámci více než 184 uzavřených smluv. V této zprávě navíc nebyly zahrnuty smlouvy, jejichž zájmem byly oblasti o rozloze menší než 1000 hektarů. Friis a Reenberg (2010) ve své zprávě také uvádí možný rozsah půdních záborů v Africe (viz Tab. 1). Vychází pouze ze zveřejněných článků v médiích a údaje obsažené v tabulce vznikla nejprve sledováním právě těchto článků. Později byla data porovnávána s údaji organizací GRAIN a IFPRI.

Další odhad, který pokrývá rozmezí let 2001 a 2011 a byl vypracovaný ve spolupráci organizací Oxfam, CIRAD, CDE a ILC uvádí celkovou rozlohu 79,9 milionu hektarů celosvětově, z toho 50,7 milionu hektarů připadá na Afriku. Tento odhad přejal jak týdeník *The Economist* (2011), tak i česká organizace Glopolis (Milerová Prášková 2011) ve své prezentaci ke konferenci na toto téma, pořádané v listopadu roku 2011 v Praze. The Oakland Institute odhaduje celkový rozsah záborů mezi 37 a 49 miliony hektarů, a to pouze v rozmezí od roku 2006 do poloviny roku 2009 (Daniel a Mittal, 2009, s. 1).

Tab. 1 – Rozsah získané půdy do května roku 2010

	Počet smluv	Rozloha zabrané půdy	
		Nízká varianta	Vysoká varianta
Etiopie	26	2 892 000	3 524 000
Madagaskar	24	2 745 000	.
Súdán	20	3 171 000	4 899 000
Tanzánie	15	1 717 000	11 000 000
Mali	13	2 417 000	2 419
Mozambik	10	10 305 000	.
Uganda	7	1 874 000	1 904 000
DR Kongo	6	11 048 000	.
Nigérie	6	821 000	.
Zambie	6	2 245 000	.
Ghana	5	89 000	.
Malawi	5	307 000	.
Senegal	5	510 000	.
Keňa	4	135 000	150 000
Libérie	4	421 000	.
Kongo-Brazzaville	3	10 420 000	.
Angola	3	223 000	.
Kamerun	3	30 000	.
Egypt	3	54 000	.
Zimbabwe	2	101 000	.
Alžírsko	1	2 000	.
Libye	1	35 000	40 000
Maroko	1	21 000	.
Mauretánie	1	15 000	.
Namibie	1	.	.
Niger	1	.	.
Zanzibar	1	.	.
Celkem	177	51 415 000	63 111 000

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Zdroj: Friis a Reenberg 2010, s. 42

The World Bank v jedné ze svých zpráv (Deininger et al., 2011) udává pro vybrané africké země (Etiopie, Libérie, Mozambik, Nigérie a Súdán) a Kambodžu celkovou rozlohu zabrané půdy téměř 11,2 milionu hektarů, a to pouze v letech 1990 až 2006 (pro Kambodžu a Nigérii) a 2004 až 2009 pro ostatní země. Odhad celkové rozlohy pak činí pro roky 2008 a 2009 celkem 56 milionů hektarů (Deininger et al., 2011, viz Tab. 2). Po odečtení Kambodži (abychom zůstali pouze v Africe) se dostaneme na rozlohu přes 10,2 milionu hektarů. Zároveň uvádí (z dat studie Fischer a Shah, 2010, s. xxxiv), že přes 204 milionů hektarů africké půdy (z toho více než 98 % připadá na Sub-Saharskou Afriku) s vysokým potenciálem a hustotou zalidnění nižší než 25 obyvatel na km² zůstává neobdělávaných (z více než 445 milionů celosvětově).

Tab. 2 – Rozsah zabrané půdy od roku 2004 do roku 2009

	Počet projektů	Rozloha zabrané půdy	Mediánová velikost	Podíl z celkové rozlohy
Etiopie	406	1 190 000	700	1,1
Libérie	17	1 602 000	59 374	14,4
Mozambik	405	2 670 000	2 225	3,3
Nigérie	115	793 000	1 500	0,1
Súdán	132	3 965 000	7 980	1,2
Celkem	464	56 600 000	.	0,2

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Data pro Nigérii jsou z let 1990–2006.

Celková data jsou odhadem pro 1.10.2008–31.8.2009.

Podíl z celkové rozlohy je vyjádřen v %, v případě podílu na celé zemi je vyjádřen jako podíl ze souše.

Zdroj: Deininger et al., 2011, s. xxxiii

Mezi nejaktuálnější a zároveň nejrozsáhlejší publikované statistické zprávy patří zpráva GRAIN z února roku 2012 (viz Tab. 3). Ta se snaží zachytit všechny nezrušené smlouvy o převzetí půdy od roku 2006, kdy cílem smluv bylo pěstování potravinových plodin a zároveň se jednalo o rozsáhlé akvizice. Celková plocha zabrané půdy je téměř 35 milionů hektarů, z toho na Afriku připadá přes 16 milionů hektarů (GRAIN, 2012).

Tab. 3 – Rozsah zabrané půdy od roku 2006 do roku 2012

	Počet smluv	Rozloha zabrané půdy
Afrika	216	16 255 179
Asie	49	3 983 300
Severní Amerika	3	95 677
Latinská Amerika	61	5 152 167
Evropa	55	4 277 328
Austrálie a Oceánie	32	5 041 293
Celkem	416	34 804 944

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Rusko je započítáno do Evropy.

Zdroj: GRAIN, 2012, vlastní výpočty

Podrobně se studiem záborů půdy a jejich rozsahu zabývá také organizace Land Matrix, jež si zároveň vede také svou statistiku. Z její zprávy, publikované v dubnu roku 2012 (což z ní dělá doposud nejnovější statistiku), vyplývá, že celkový počet uzavřených smluv dosáhl čísla minimálně 1217 při celkové rozloze přes 83 milionů hektarů, přičemž více než 400 smluv (přes 26 milionů hektarů) již bylo definitivně uzavřeno a 330 smluv (přes 20 milionů hektarů) se proměnilo v již běžící a fungující projekty (Anseeuw et al., 2012, s. 4). Tato čísla platí celosvětově. Co se týče Afriky, uzavřeno bylo přes 700 smluv o celkovém rozsahu více než 55 milionů hektarů půdy (Anseeuw et al., 2012, s. VII).

Tab. 4 – Rozsah zabrané půdy do roku 2012

	Počet smluv	Rozloha zabrané půdy
Spolehlivě uzavřené	223	11 300 000
Celkem uzavřené	403	26 200 000
Spolehlivě fungující	202	12 800 000
Celkem fungující	330	12 800 000
Spolehlivě celkem	625	32 735 012
Celkem	1217	83 216 357

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Zdroj: Anseeuw et al., 2012, s. 4

Jak ze statistik vyplývá, předmětem smluv jsou v celkovém součtu obrovská území, v převážné většině se jedná o zemědělské oblasti. Samozřejmě je otázkou, nakolik tyto zábery v budoucnu ovlivní potravinovou bezpečnost v cílových zemích, v dnešní době je zřejmě na odpověď stále příliš brzy. Dle mého názoru využívání takto rozsáhlých zabraných ploch, jež by jinak mohly pomoci nasycit hladovějící obyvatelé chudých zemí, bude mít ve většině případů spíše negativní dopady právě na tyto obyvatelé a částečně i na ekonomiky těchto zemí. Budou-li takto rozsáhlé oblasti sloužit ve větší míře k pěstování biopalivových plodin, povede to dle mého názoru v řadě případů ke zhoršení stávající situace (přinejmenším se tato situace nebude lépit) a půda se stane pouze prostředkem na cestě k ekonomickému zisku ze strany investujících zemí a společností. Dá se také předpokládat, že tyto rozsáhlé zábery nekončí, ba naopak. Současná poptávka po biopalivech může přilákat další investory a plocha půdy, na které budou moci chudí obyvatelé pěstovat plodiny či chovat zvířata pro svou obživu, se bude nadále zmenšovat. Je samozřejmě možné, že některé projekty budou orientovány jednak na ekonomický profit, ale zároveň budou vstřícné vůči místním obyvatelům. Obávám se ale, že takovýchto projektů bude výrazná menšina.

3.2 Největší známé projekty

Land grabbing představuje zábor rozsáhlých oblastí zemědělské půdy, zejména v Africe a v menší míře také (zejména) v jihovýchodní Asii a Latinské Americe. Některé smlouvy jsou však svým rozsahem unikátní. Do nedávné minulosti představoval největší zamýšlenou akvizici projekt, jehož cílem bylo pěstovat kukuřici na Madagaskaru. Společnost Daewoo Logistics chtěla za více než 6 miliard dolarů získat 1,3 milionu hektarů půdy. Tento projekt však selhal díky velkému zájmu veřejnosti (Daniel a Mittal, 2009 a další).

Mezi uzavřenými smlouvami se vyskytují i takové, u nichž je rozloha získané půdy v řádech statisíců hektarů, dokonce i milionů hektarů, využívaná pro různé účely. V tabulce 5 je uveden přehled doposud největších uzavřených a zveřejněných smluv na světě dle GRAIN (2012). Největší dosud uzavřenou smlouvu představuje převzetí více než 3 milionů hektarů australské půdy britskou investiční společností za účelem živočišné výroby. Nejvíce se toto převzetí dotklo australského státu Queensland, kde majitele změnilo přes 2,5 milionu hektarů.

Tab. 5 – Největší známé zábory půdy

	Rozloha zabrané půdy	Účel využití půdy	Investor	Země původu
Austrálie	3 200 000	Živočišná výroba	Terra Firma Capital	Velká Británie
Súdán	1 500 000	.	Sayegh Group	SAE
Filipíny	1 280 000	Různé	Čína	Čína
Mozambik	1 000 000	.	AgriSA	JAR
Uganda	800 000	Kukuřice, pšenice	Egypt	Egypt
Austrálie	750 000	Ovce, pšenice	Hassan Food	Katar
Maroko	700 000	Citrusy, olivy	Tiris Euro Arab	SAE
Súdán	690 000	Pšenice	Korejská republika	Korejská republika
Rusko	666 850	Zejména pšenice	Ivolga-Holding, LLC	Kazachstán
Súdán	600 000	.	Nile Trading and Development Inc.	USA
Kongo-Brazzaville	470 000	Palma olejná	Atama Plantation	Malajsie
Ukrajina	450 000	Pěstování (bliže nespecifikováno)	NCH Capital	USA
Rusko	426 667	Pěstování (bliže nespecifikováno)	Heilongjiang Province	Čína
Brazílie	424 000	Sója, cukr, třtina	TIAA-CREF	USA
Kolumbie	400 000	Obiloviny	Čína	Čína
Súdán	400 000	Obiloviny, květiny...	Jarch Management	USA
Súdán	400 000	Kukuřice, pšenice, cukr, třtina	Egypt	Egypt
Brazílie	329 000	Cukr, třtina	Louis Dreyfus	Francie
Rusko	326 000	Ječmen, pšenice	Black Earth Farming	Švédsko
Tanzánie	325 000	Skot, drůbež, různé plodiny	AgriSol	USA

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Zdroj: GRAIN, 2012

3.3 Využití zabrané půdy

O budoucím využití nově získané půdy může napovědět, který ekonomický subjekt půdu získal. Na základě poznání charakteru jednotlivých investorů lze předpokládat, jak bude danou oblast využívat. V řadě případů je i zamýšlené využití půdy oznámeno. Z řady statistik vyplývá, že investoři získanou půdu nejčastěji využívají k zemědělské produkci, a to konkrétně k pěstování potravinových či biopalivových plodin. Ještě v roce 2010 však nebyly statistiky zdaleka tak úplné a vypovídající (viz Tab. 6). Friis a Reenberg (2010) to ve svém výzkumu dokládají údaji pouze pro tři nejvýznamnější cílové země záborů (Etiopie, Madagaskar a Súdán). Z údajů vyplývá právě jednoznačná převaha následné produkce potravinových plodin v Súdánu a pěstování plodin biopalivových jak v Etiopii, tak na Madagaskaru, alespoň z hlediska počtu uzavřených smluv. Ostatní druhy využití půdy jsou nevýznamné.

Tab. 6 – Využití zabrané půdy u 3 nejvíce zainteresovaných zemí

	Počet smluv	Produkce		
		Potraviny	Biopaliva	Průmysl
Etiopie	26	8	15	1
Madagaskar	24	3	16	3
Súdán	20	11	2	–

Zdroj: Friis a Reenberg 2010, s. 13

Díky rostoucímu zapojení různých organizací a médií je nyní známo mnohem více o budoucím využití konkrétních oblastí, přesto statistiky nikdy nebudou dokonalé. Nejpokročilejší statistiku v tomto ohledu nabízí GRAIN (2011, 2012). Zejména statistický výstup z roku 2012 nabízí poměrně podrobný přehled o tom, jak bude která oblast využívána a zároveň o jak rozlehlou oblast se jedná. Kromě již zmíněného využití konkrétních ploch a jejich velikosti nabízí tato statistika i dostupné podrobnosti o jednotlivých smlouvách a také jména konkrétních investorů a země původu. Informace o původu, typu a ekonomickém zaměření jednotlivých investorů jsou velmi užitečná.

Jak je patrné z Tab. 7, hlavním typem využití půdy po jejím získání je zemědělská výroba, a to zejména výroba rostlinná. Pěstování potravinových plodin dominuje jak celosvětově, tak v Africe. Přestože plochou i počtem smluv je pěstování biopalivových plodin o něco méně zastoupené, význam tohoto nového fenoménu je zřejmý a je také velmi často diskutován. Smíšený typ využívání zemědělské půdy je také častý, zejména kombinací pěstování obou výše zmíněných druhů plodin, pěstování jednoho, druhého či obou druhů plodin v kombinaci s živočišnou produkcí je méně významný. Zbývající typy využití půdy jsou celkově mnohem méně zastoupeny jak na globální, tak i na regionální úrovni.

Tab. 7 – Využití zabrané půdy

	Počet smluv	Rozloha zabrané půdy	Počet smluv v Africe	Rozloha zabrané půdy v Africe
Potravinové plodiny	145	9 484 411	78	5 104 531
Biopalivové plodiny	87	4 681 023	62	3 286 123
Smíšené	89	9 201 948	42	3 250 390
Nezjištěno/neudáno	66	7 469 280	28	4 447 513
Živočišná výr.	12	3 715 703	3	233 700
Mlékárny	7	52 513	0	0
Ostatní plodiny	8	163 250	6	128 200
Ostatní využití	2	36 816	1	15 922

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Do biopalivových plodin jsou zahrnuty všechny projekty, ve kterých se pěstuje palma olejná i cukrová třtina.

Smíšené zahrnuje takové využití, u kterého dochází jednak ke smíšenému využití potravinových a nepotravinových plodin, stejně tak jako např. k živočišné výrobě.

Nezjištěno/neudáno zahrnuje i takové projekty, u kterých je udáno jako produkt pouze "Crops" (angl. plodiny).

Ostatní plodiny zahrnují takové, jež nejsou určeny ani pro potravinovou, ani pro biopalivovou produkci (jedná se např. o vojtěšku a další).

Ostatní využití zahrnuje nevýrobní využití, např. vysazení lesa či ekoturistiku.

Zdroj: GRAIN, 2012, vlastní výpočty

3.4 Určení plodin pro export či ponechání na domácím trhu?

Zjistit, zda bude produkce z místa exportována do zahraničí či ponechána na domácím trhu, je vzhledem k absenci takto cíleně zaměřené statistiky zatím není možné. V literatuře takto konkrétně zaměřenou statistiku nabízí pouze studie Cotuly et al. (2009), jež se však zabývala pouze pěti konkrétními africkými zeměmi. Navíc i tato statistika je (u Mali a zejména Súdánu) neúplná. Lze z ní však vyčíst, že velká část produkce z Ghany a Madagaskaru je určena právě na export. U Ghany se jedná zřejmě o biopalivovou produkci. Kromě biopaliv je na Madagaskaru také hojné zastoupení potravinových plodin určených pro export, a to zejména do zemí, jako např. Korejská republika a další, jež jsou poměrně závislé na nákupu potravin na mezinárodním trhu.

Ostatní statistiky, jež jsou v současné době k dispozici, podobný náhled na problematiku neposkytují. Vzhledem k přítomnosti ostatních ukazatelů se však můžeme pouze domnívat, pro koho je výsledná produkce určena. Těmi ukazateli jsou především charakter investora a zamýšlené využití dané půdy. Pouze GRAIN (2012) nabízí takto obsáhlou statistiku.

3.5 Typy aktérů půdních záborů

Všechny investory, kteří vynakládají nemalé prostředky k investicím do africké půdy, můžeme dle jejich povahy rozdělit do dvou základních skupin. Jedná se o subjekty, jež jsou, ať už přímo či nepřímo, napojeny na vlády investujících zemí a na subjekty ze soukromého sektoru. Státem vlastněné, či podporované subjekty můžeme dále rozdělit na konkrétní typy. Tato kategorizace příliš častá není, protože řada autořů se především zabývá spíše konkrétními motivy a důsledky

jednání těchto investorů. Přesto je vhodné si tyto jednotlivé investory alespoň trochu přiblížit. Na základě zahraniční literatury lze rozlišit státem vlastněné, řízené či podporované investující aktéry záborů do skupin dle míry zapojení investující země.

3.5.1 Státní sektor

Je otázkou, jak podrobně chceme jednotlivé aktéry rozdělit. Např. The World Bank (Deininger et al., 2011, s. 2) uvádí pouze tři kategorie, bez ohledu na zapojení státního sektoru.

1. Konkrétními vládami vedené investice za účelem pěstování potravinových plodin pro své obyvatele
2. Finanční "entity", jež vede k investicím vidina dobře zhodnocených peněz, vložených do půdy
3. Zemědělské nebo zemědělskopřůmyslové společnosti nebo obchodníci za účelem rozšíření svého stávajícího podnikání

Toto celkové rozdělení je přeci jen zjednodušené. Velmi dobré rozdělení ve své práci vytvořil Cotula et al. (2009, s. 27–29), jež rozlišuje celkem pět skupin investorů dle míry zapojení státního sektoru, i přestože hranice mezi jednotlivými skupinami (zejména v případě aktérů pocházejících z Číny) mohou být do určité míry nejasné a mohou splývat.

1. Přímé investice prostřednictvím významných vládních agentur

Řídce vídaný jev, přesto existují případy, kdy např. ministerstvo zemědělství investující země uzavřelo smlouvu s vysokými představiteli vlády cílové země.

2. Státní suverénní fondy

V důsledku vyrovnaného či přebytkového hospodaření státu mohou tyto fondy investovat samy (např. prostřednictvím pro tyto příležitosti vytvořených firem) či ve spolupráci se soukromým sektorem do zemědělské půdy za účelem pozdějšího zhodnocení těchto investic. Do této kategorie lze zařadit i s přebytky hospodařící penzijní fondy, jejichž podíl na celkovém rozsahu investic neustále stoupá.

3. Státem vlastněné společnosti

Státy mohou investovat do cílových zemí prostřednictvím státních podniků, např. za účelem rozšíření možností pro ostatní společnosti. Tento přístup je typický zejména pro Čínu.

4. Investice formou podpory soukromého sektoru

Jedná se o nepřímý vliv státu na investice do půdy v chudých zemích. Jako příklad mohou sloužit např. zakládání rozvojových fondů, poskytování dotací, půjček, záruk či pojištění v investujících zemích. Patří sem i poskytování informační či byrokratické pomoci na obou stranách investic a podobné služby pomocného charakteru, jež stát prostřednictvím svých agentur nabízí.

5. Rámcové dohody a národní politiky

Vliv na investice má (i v případě čistě soukromých investic) stát prostřednictvím legislativy a právního rámce nebo také díky uzavírání bilaterálních dohod v oblasti spolupráce v zemědělství. Tyto dohody mohou být součástí rozsáhlejšího balíku dohod, jako např. rozvojové pomoci nebo ekonomické spolupráce.

3.5.2 Soukromý sektor

Narozdíl od investujících aktérů s vlivem (či podporou) státního sektoru a jejich kategorizace dle typu organizace, u společností ze soukromého sektoru je situace jednodušší. Veškeré investice jsou vedeny za účelem jejich zhodnocení a vytvoření zisku z prodeje pěstovaných komodit, mnohdy bez ohledu na potravinovou bezpečnost obyvatelstva dané země nebo na dopady na životní prostředí. Přestože je pozornost věnována kategorizaci smluv uzavřeným mezi dvěma státy, soukromých investic je mnohem více a jsou i většího rozsahu.

V rámci investorů, pocházejících ze soukromého sektoru, je jediným kategorizujícím kritériem zaměření daného investujícího subjektu. Již tradičně však narážíme na problém spojený s celou problematikou půdních záborů. Oním problémem je skutečnost, kdy neznáme detaily smluv, včetně identity investující společnosti. Různé výzkumy poskytují poměrně rozdílné statistiky a údaje. Přesto z nich lze vyčíst podstatu problému a také vysledovat, z kterých oborů ekonomické aktivity pochází nejvíce zde diskutovaných investic do půdy.

Jak je patrné z tabulky a grafu (Tab. 8 a Obr. 1), tak soukromé společnosti mají na celkovém počtu uzavřených smluv výrazně nadpoloviční podíl. Dle GRAIN (2012) připadá z celkového počtu 416 evidovaných smluv na soukromý sektor 376 celosvětově a v Africe 195 z 218 (v obou případech kolem 90 %). Z celkové rozlohy získané půdy připadá na soukromý sektor zhruba 81 % celosvětově, v Africe je podíl soukromého sektoru na celkovém záboru africké půdy přes 82 %.

Zároveň z této statistiky vyplývá jednoznačná převaha investorů podnikajících v zemědělství, a to jak na africké, tak na globální úrovni. Celosvětově významným investorem jsou i finanční (investiční) skupiny, to už však pro Afriku tolik neplatí. Na obou úrovních jsou ostatní typy soukromých investorů mnohem méně významné.

Srovnatelné údaje poskytuje i publikace Land Matrix (Anseeuw et al., 2012), jak lze vyčíst z Obr. 1. Přestože nenabízí údaje konkrétně pro Afriku a jedná se o zcela samostatně vedenou statistiku, tak výsledky od sebe nejsou nijak zásadně vzdáleny. Na uváděném počtu celkem 658 smluv mají soukromí investoři více než 68% podíl, celková ovládaná plocha soukromými investory představuje 67% podíl.

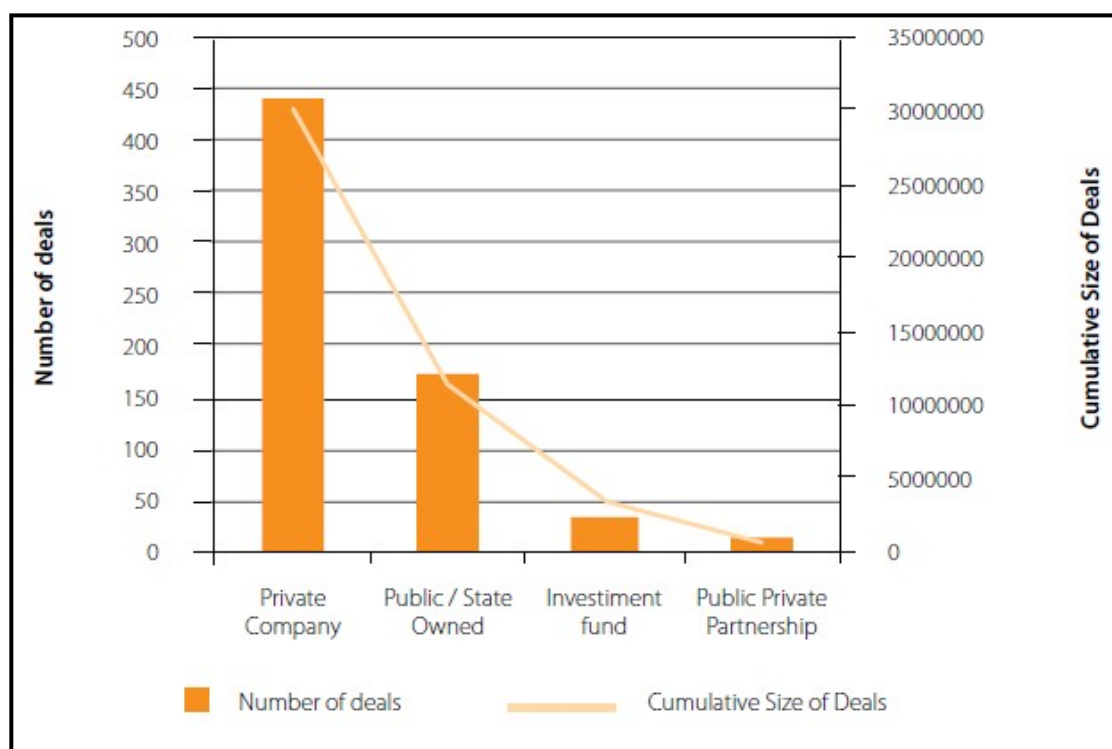
Tab. 8 – Typy investorů dle odvětví

	Počet smluv	Rozloha zabrané půdy	Počet smluv v Africe	Rozloha zabrané půdy v Africe
Zemědělství	200	14 492 297	111	7 269 912
Finančnictví	97	9 880 382	37	3 286 034
Státní společnosti	40	6 365 290	23	2 837 129
Průmysl, těžba, energetika	29	2 812 898	19	2 101 732
Konglomeráty	21	527 322	14	398 322
Nezjištěno/neudáno	10	171 200	7	117 400
Realitní agentury	8	268 682	0	0
Stavebnictví	6	113 205	4	101 500
Telekomunikace	3	160 000	2	110 000
IT	1	1 468	0	0
NGO	1	12 200	1	12 200

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Zdroj: GRAIN 2012, vlastní výpočty

Obr. 1 – Druhy investorů a celková rozloha zabrané půdy

Zdroj: Anseeuw et al., 2012, s. 24

3.6 Motivy a důsledky

Diskuzi na téma motivačních faktorů a zejména důsledků rozsáhlých půdních záborů je v literatuře věnováno pravděpodobně nejvíce prostoru a pozornosti.

3.6.1 Motivační faktory

Výše uvedené aktéry vede k záborům celá škála motivačních faktorů. Vzhledem k faktu, že neexistuje jednotná klasifikace těchto hnacích motivů, jež vedou investory k investicím do půdy chudých (nejen) Afričanů a různí autoři a organizace uvádí různé druhy těchto motivů, pokusil jsem se je na základě studia literatury rozčlenit do několika kategorií. Zároveň je důležité říci, že různé druhy (a typy) těchto motivů se na rozsahu záborů podílí různou měrou, jsou tedy různě relevantní. Proto jsem se je pokusil subjektivně seřadit právě dle této relevance. Domnívám se totiž, že vzhledem k povaze, komplexnosti a v neposlední řadě i zachovávaní určité mlčenlivosti není a ani nikdy nebude možné tyto faktory dle jejich relevance utřídit objektivně, neboť se nikdy nedozvíme, jaké konkrétní faktory vedou konkrétní aktéry k záborům.

3.6.1.1 Faktory obchodně-strategické

Na celkovém objemu půdních záborů má v současné době zřejmě největší vliv skupina obchodně-strategických motivačních faktorů. Ty vedou různé investory k investicím do půdy, avšak primárně jim nejde o pěstování potravinových plodin a expanzi „vlastního“ zemědělství. Cílem těchto investic do africké půdy je zejména přístup k půdě jako takové a vše, co se na ní váže jak na povrchu, tak také pod ním.

V současné době panuje ve světě snaha o redukci stále rostoucí spotřeby fosilních zdrojů energie. Mezi ně se samozřejmě počítá i nafta. Jako mírná kompenzace po neustále se zvyšující poptávce po naftě slouží přimíchávání biologické složky. Ta se i v České republice hojně pěstuje ve formě brukve řepky (známější pod názvem řepka olejka). Plocha ozimé řepky v České republice stoupla na rekordních 390 704 ha, což oproti loňskému roku představuje 5% růst, a to na úkor dříve tradičních plodin, jakými jsou žito a ječmen (Finance.cz, 2011). Obdobná situace panuje i v Africe. Z nedostatku prostoru a příliš vysokých finančních nákladů ve vyspělém světě pro pěstování plodin, jejichž produkty se následně přimíchávají do nafty, obrací svou pozornost právě k rozsáhlým plochám levné půdy v Africe (Cotula, 2011). Biopalivové plodiny mají, co se týče osevu nepotravinových plodin, dominanci, avšak pěstují se i ostatní plodiny, např. kaučukovník, bavlník či zahradní rostliny (Cotula et al., 2009; Rowden, 2011).

Samotné pěstování dnes velmi výnosných, zejména biopalivových plodin, však není jediným cílem, jež vedou investory do akvizice africké půdy. Celá řada investorů vidí v Africe možnost získat oblasti s rozsáhlým bohatstvím. Jedná se samozřejmě o bohatství v klasickém slova smyslu, tedy nerostné zdroje (Cotula a Vermeulen, 2009), ale takto lze nahlížet i na půdu samotnou. Skupování půdy za účelem pozdějšího zisku z dalšího jsem prodeje však zařadil do faktorů investičních, jež jsou uvedeny pod touto kapitolou. Prostřednictvím půdních záborů se také potají bojuje o zdroj, jehož význam neustále roste a v budoucnu se o něj dá očekávat v určitých oblastech i ozbrojený konflikt, tedy o vodu (McMichael, 2011). Voda je zdroj, jehož zásoby se „tenčí“, a proto si je řada zemí snaží zajistit tímto skrytým způsobem. Kromě nerostných zdrojů či vody mohou investoři skupovat rozsáhlé lesy za účelem těžby vzácných druhů dřeva.

Poslední podskupinu faktorů tvoří faktory spíše ekonomického charakteru. Zemědělská půda musí často ustupovat Speciálním ekonomickým zónám (SEZ) a jejich infrastrukturám, např. silnicím či letištím. Tyto zóny spíše než v Africe jsou mnohem častěji zakládány v Indii, Číně a dalších zemích Asie (Zoomers, 2011, s. 15). Řada zejména čínských společností investuje v rámci politiky zvané „Going Out Policy“ do africké půdy za účelem vytváření dalšího prostoru pro expanzi ostatních čínských společností a vytváření pracovních příležitostí a přístup na africký trh (Cotula a Vermeulen, 2009).

3.6.1.2 Snaha o zajištění potravinové bezpečnosti

Přestože by se mohlo na první pohled zdát, že obavy z potravinové bezpečnosti domácího obyvatelstva je prvotní a nejvýznamnější hybnou silou půdních záborů, vše nasvědčuje tomu, že mnohem důležitější a významnější jsou pohnutky úplně jiného charakteru, zejména ekonomický profit. K této myšlence svádí řada případů a zveřejněných smluv, kdy vyšlo najevo, že koupená či pronajatá území budou sice i nadále využívána k zemědělským účelům, ale ne pro potřeby místních obyvatel. Mnohem častěji je totiž myšleno na ekonomický zisk investujících subjektů, nebo na potravinovou bezpečnost obyvatel investující země. V řadě případů je tak chudé africké obyvatelstvo odsunuto na vedlejší kolej, což nahrává domněnkám o jednostranné výhodnosti půdních záborů a není tak příliš mnoho prostoru pro zavedení tzv. "win-win" koncepce, jež se snaží zohlednit potřeby a zájmy všech zúčastněných aktérů a upravit podobu půdních záborů k celkovému, nikoliv jednostrannému, prospěchu.

Obavy z opakování problémů s potravinovou bezpečností po cenové krizi z let 2007–2008 jsou samozřejmě zcela na místě. Řada investorů tak vynakládá nemalé prostředky na nákup půdy, na níž může pěstovat potravinové plodiny převážně pro své potřeby a nebude se tak muset obávat nenadálých výkyvů cen potravin na mezinárodním trhu. Omezení závislosti na nákupu potravin ze zahraničí a částečné oproštění od mezinárodního trhu vede řadu zemí k investicím do zemědělské půdy v Africe (Henriques, 2008).

Roli pro vstup na africký kontinent hraje i nedostatek půdy vhodné pro zemědělství, na vlastním území. Jedná se o situaci, kdy některé investující země nakupují půdu "do zásoby", nebo když sama země má nedostatek půdy pro expanzi zemědělství, a proto se poohlíží po vhodné půdě právě v chudších zemích, převážně na africkém kontinentu. Zvláštní situace panuje u států v oblasti Perského zálivu. Řadě zemí dané oblasti dochází potřebné zdroje pro pěstování pšenice a dalších potravinových plodin, a proto přijaly zásadní rozhodnutí přesunout velkou část své produkce právě do Afriky (Seed Daily, 2010). Například Saúdská Arábie je největším světovým producentem pitné vody z mořské vody, a i přes výrobu více než 3 milionů m³ pitné vody denně stačí toto množství vody pouze pro pokrytí potřeb obyvatelstva, na zemědělství či živočišnou produkci zbývá jen velmi malá část (Lippman, 2010). Svou roli hraje i současný demografický vývoj světové populace. Rostoucí počet obyvatel, zejména Číny, Indie a bohatých ropných států v oblasti Perského zálivu nutí tyto země investovat do africké půdy. Spolu se stále rostoucí ekonomickou vyspělostí se také mění

i složení jídelníčku těchto obyvatel, proto je potřeba pěstovat plodiny či chovat zvířata na stále větších zemědělských plochách než doposud (Cotula et al., 2009).

3.6.1.3 Investice do půdy

Třetí nejvýznamnější skupinu faktorů, jež se podílí na současné podobě půdních záborů a jeho celkovém rozsahu, jsem označil jako faktory investiční. Investicemi zde však je třeba chápat investice čistě do půdy a nikoliv do pěstování konkrétních plodin. Investice, jež jsou zaměřeny at' už na pěstování potravinových či biopalivových plodin jsem si dovolil zařadit do kategorie faktorů potravinově-bezpečnostních, resp. obchodně-strategických.

Narůstající významnost této skupiny faktorů je přičítána zejména dopadům světové cenové krize potravin z let 2007 a 2008. Řada investorů uviděla možnost výhodně investovat do půdy v chudých zemích, zejména právě po této krizi, kdy bylo jasné, že cena půdy bude významným způsobem růst. Půda se tak vlivem cenové krize potravin stala velmi výhodným a výnosným prostředkem.

Kromě půdy jako takové jsou investice do zemědělských oblastí výhodné i pro řadu dalších subjektů, jež se na půdních záborech podílí nepřímo. Jedná se zejména o poradenské společnosti a výrobce nejrůznějších přípravků či technologií, bez nichž není možné modernější formy zemědělství provozovat. V řadě smluv tak figurují zejména výrobci různých zemědělských strojů, výrobci osiv či výrobci hnojiv (The Economist, 2009).

K investicím do africké půdy však vedou investory i konkrétní africké země, a to prostřednictvím svých rozvojových politik a jejich nástrojů (Cotula et al., 2009, s. 29; Cotula, 2011, s. 4 a další).

3.6.1.4 Faktory rezidenční

Následující faktory spolu s poslední skupinou nemají příliš významný vliv na celkové utváření podoby půdních záborů, přesto je záhodno je uvést. Rezidenční faktory tvoří, jak již název napovídá, takové faktory, jež vedou různě motivované lidi k nákupu či záboru půdy z důvodu hledání nového bydlení. Celkový rozsah takto získané půdy je však ve srovnání s faktory výše zmíněnými pouze minimální. Takto motivované půdní zábory mají několik podob. Jednou z nich je například tzv. „sluneční migrace“. Jedná se o druh stálé jednorázové migrace, v Evropě typický zejména pro zámožné obyvatele Německa, Velké Británie či Skandinávie v důchodovém věku, jež chtějí svůj život dožít v teplejších krajinách, přičemž nejčastějšími evropskými destinacemi těchto obyvatel jsou Španělsko, Itálie a další relativně vyspělé státy v oblasti Středozemního moře (Münz, 1995). Tento proces lze spatřit i v zemích Afriky (zejména zemích Maghrebu či v Jihoafrické republice), kam odjíždí dožít svůj život řada obyvatel USA (Papademetriou et al., 2006), přestože mezi oblíbenější destinace patří země Latinské Ameriky (Zoomers, 2011, s. 12). Krom bydlení nastalo se sem dá zařadit i výstavba turistických komplexů na neobvyklých či exotických místech i díky různým investičním pobídkám, jež země řetězcům jako Marriot či Hilton nabízejí (Zoomers, 2011, s. 16).

3.6.1.5 Faktory environmentální

Na celosvětových záborech půdy se podílí i lidé a organizace s cílem chránit ohrožené životní prostředí. Přestože se nejedná o klasické půdní zábory, jež jsou předmětem této práce, je namístě tento faktor alespoň zmínit, neboť se na záborech půdy podílí, byť minimální měrou. Půdu většinou prodávají různé agentury, obdobně jako např. povrch Měsíce. Tyto pozemky mají nejčastěji rozlohu v desítkách čtverečních centimetrů, výjimečně se však může jednat i o rozsáhlá území o velikostech v tisících akrů (Vidal, 2008). Tyto ohrožené oblasti nejčastěji nakupují bohatí lidé, charitativní organizace, nevládní organizace a ekologické spolky či aktivisté. Cílem je jakýmsi způsobem, přinejmenším symbolicky, přispět k ochraně konkrétních ohrožených biotů, např. tropických lesů, mořských pobřeží nebo mokřadů.

3.6.2 Důsledky

Vzhledem k povaze studované problematiky lze předpokládat, že šíře důsledků půdních záborů bude velmi rozsáhlá. Literatura a její autoři uvádí celou řadu argumentů pro a proti, a to z různých úhlů pohledu. Vzhledem k povaze záborů však dochází k rozporům, zda jsou tyto zábory jednoznačně „dobré“ nebo naopak „špatné“. Záleží tak na konkrétním úhlu pohledu, ze kterého na daný dopad půdních záborů nahlížíme. Často tak dochází k situaci, kdy různí autoři navzájem vyvrací pozitivní dopady negativními pouze na základě náhledu na daný argument z jiné perspektivy. Vzhledem k faktu, že půdní zábory jsou v hledáčku zájmu vědců relativně krátkou dobu, nelze jednoznačně říci, zda významnější pro konečné posouzení budou jejich přínosy či naopak negativní dopady.

Doposud nebyl v literatuře dostupný kompletní seznam důsledků, jež jsou s půdními zábory spojeny. Není tak možné převzít jednu konkrétní tabulku s výstupem výzkumných prací, jež by jednoznačně odpověděla, zda převažují dopady pozitivní nebo negativní či jak jsou jednotlivé důsledky relevantní. Na základě literatury jsem se pokusil vytvořit pokud možno co nejúplnější seznam jednotlivých důsledků tak, jak jej uvádějí ve svých pracech jednotliví autoři či kolektivy.

Důsledky půdních záborů jsem na základě dostupných informací v literatuře rozdělil do dvou základních kategorií na pozitivní a negativní a dle jejich povahy na socioekonomické, potravinově-bezpečnostní a environmentální, viz Tab. 9.

Tab. 9 - Stručný přehled důsledků půdních záborů

	Pozitivní	Negativní
Socioekonomické	<p>Zlepšení životní úrovně Redukce chudoby Rozvoj díky investicím Přímý přísun kapitálu Stabilizace makroekonomické situace Spolupráce se silnými subjekty</p>	<p>Zhoršení životní úrovně Zhoršení chudoby Možné sociální konflikty v různých podobách Změna vztahu člověka k půdě Korupce</p>
Potravinově-bezpečnostní	<p>Lepší přístup k trhu s potravinami Zvýšení stability cen potravin Nové možnosti v pěstování potravin</p>	<p>Politická destabilizace Omezení přístupu k místním zdrojům Možnost vzniku dalších potravinových krizí Obava z nahrazení potravinových plodin nepotravinovými Další potřeba nákupu potravin na mezinárodním trhu Prohloubení závislosti na potravinové pomoci</p>
Environmentální	<p>Výstavba lepších zavlažovacích systémů</p>	<p>Poškození životního prostředí Skrýlý boj o vodní zdroje</p>

Zdroj: Sestaveno autorem na základě existujících poznatků uvedených v množství prací (viz seznam literatury na konci práce)

3.6.2.1 Důsledky socioekonomické

Nejrozsáhlejší skupinu důsledků půdních záborů představuje na základě studia literatury skupina, jež by se dala souhrnně nazvat jako důsledky socioekonomické. Tabulka č. 9 představuje pouze sumarizovaný výčet širších typů důsledků. Kompletní seznam konkrétních důsledků je mnohem širší a obsahuje mimo jiné i důsledky, zasahující např. do ochrany lidských práv či zneužívání slabé právní ochrany místních obyvatel a mnoho dalších. Skupina socioekonomických důsledků záborů tvoří díky zájmu autorů nejrozsáhlejší kategorii s velmi širokým spektrem těchto dopadů. Nutno ovšem dodat, že některé z uváděných dopadů jsou dopady zatím pouze hypotetické (tzn. nejsou doloženy konkrétními reálnými případy) vzhledem ke stále relativně nízké prozkoumanosti celé problematiky. Řada autorů uvádí jako jeden z nejvýznamnějších pozitivních dopadů záborů zejména možnost redukce chudoby a zlepšení životní úrovně místního chudého obyvatelstva. Deininger (2011, s. 231–233) uvádí typologii zemí na základě možného rozsahu volné půdy a její možné výnosnosti a na jejím základě uvádí možnosti a mechanismy, jež by mohly přispět k redukci chudoby v těchto zemích.

1. Země s malou možností expanze zemědělství s vysokou výnosností zemědělství

Jedná se zejména o hustě obydlené země Asie (Čína, Japonsko, Malajsie a další), země západní Evropy a některé země Blízkého východu, jejichž poloha jim neumožňuje provozovat zemědělství závislé na vysokých vkladech v podobě vody. Nejdůležitějšími podmínkami udržení vysoké kvality zemědělství a jím generovaného bohatství je síla a konkurenceschopnost drobnějších zemědělců, díky kapitálu přístup k technologiím a trhu a dobré hospodaření s přírodními zdroji.

2. Země s velkou možností expanze zemědělství s vysokou výnosností zemědělství

Tuto skupinu tvoří země s jasnými pozemkovými právy, kde je dobrá infrastruktura a přístup k půdě, zejména v Latinské Americe a Oceánii (Austrálie, Papua-Nová Guinea); v případě nejasných či slabých pozemkových práv může dojít k odlesňování či konfliktu se současnými uživateli půdy.

3. Země s malou možností expanze zemědělství s nízkou výnosností zemědělství

Většinu těchto zemí tvoří rozvojové státy (Keňa, Etiopie, Filipíny, El Salvador, východoevropské státy,...). Redukce chudoby v těchto zemích závisí ve velké míře i na vývoji nezemědělských sektorů.

4. Země s velkou možností expanze zemědělství s nízkou výnosností zemědělství

Země subsaharské Afriky, některé země střední Asie a východní Evropy. Redukci chudoby by v těchto státech měla zajistit řada faktorů, zejména spojených s investicemi „zvenčí“, jako např. rozvoj mechanizace, rozšiřování malých farem, přístup k lepším odrudám plodin či výnosnějším plodinám apod., to vše však s citlivým přihlédnutím ke konkrétním podmínkám (hustota zalidnění v oblasti, migrace apod.).

Zejména státy třetí a čtvrté kategorie pak považuje za vhodné cílové státy těchto záborů, kde by citlivě uzavřené smlouvy mohly být užitečné a mohly by vlivem příznivých rozvojových dopadů zlepšit situaci v zemi. The World Bank (2011) ve své obsáhlé zprávě World Development Report uvádí tři hlavní faktory, jež vedou právě prostřednictvím přímých zahraničních investic k redukci chudoby v chudých afrických státech.

1. Vytváření nových pracovních míst
2. Vytváření nových příležitostí pro farmáře
3. Přímé zisky z pronájmu či prodeje půdy

S tím se částečně ztotožňuje i Gobena (2010), podle něhož je klíčem k nastartování pozitivního vývoje především zkvalitnění a zefektivnění zemědělské výroby. Přestože The World Bank považuje za zásadní především podporu místních drobných zemědělců, jejich přístup k modernějším technologiím a také ke svobodnému trhu, rozsáhlé farmy vzniklé díky záborům mohou být pro další lokální rozvoj jedním z vhodných nástrojů (The World Bank, 2011). K pozitivnímu rozvoji vlivem půdních záborů může též dojít v případě, kdy je alespoň část vypěstované produkce ponechána na domácím trhu (von Braun, 2009, s. 10). Zdrojem peněz díky půdním záborům jsou i zisky z různých typů daní (Milerová Prášková, 2011). Kromě přínosů vlivem výše popsaných mechanismů mohou půdní zábory dle některých autorů pomoci v boji s chudobou i nepřímo, a to zejména v dlouhodobém horizontu. Zde však klíčovou roli hraje náplň jednotlivých smluv. V těch totiž může být obsaženo několik dodatků. Jedná se o investice do lidského kapitálu (Deininger, 2011, s. 232), ale nejčastěji výstavbu nové či modernizaci stávající infrastruktury (Cotula et al., 2009, s. 78; Zoomers, 2011, s. 18), výstavbu nových škol (Gobena, 2010, s. 29; Hall, 2011, s. 203), nemocnic (Hall, 2011, s. 203), studní (Gobena, 2010, s. 29), nových skladů či ubytování pro dělníky (Meinzen-Dick a Markelova in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 72) a zlepšený přístup k základním službám (Borras Jr. a Franco, 2010, s. 7).

Názory na pozitivní rozvojové dopady půdních záborů mají však i mnoho odpůrců. Dle World Of Work Report 2011, jež vydala ILO (2011), zapříčinila cenová krize potravin rozšíření chudoby mezi další obyvatele především ekonomicky nepříliš vyspělých či zaostalých zemí v řádech desítek procent. Řada autorů nesouhlasí s názorem, jež tvrdí, že by uchvácení půdy cizími společnostmi a zeměmi mělo pomoci místním obyvatelům v samotném boji proti jejich chudobě. Da Vià nepovažuje půdní zábory za „společensky přijatelné“ či „rozvojově orientované“ (Da Vià, 2011, s. 19), naopak je označován jako proces, který „ubírá právo vlastnit půdu místním obyvatelům, ničí ekosystém a životy místních, omezuje politický prostor agrárně orientovaných politických hnutí a narušuje volný trh na úkor obchodních zájmů gigantů“ (GRAIN, 2010, s. 2), což nemůže vést ke zlepšování současné špatné situace. Zároveň autoři poukazují na to, že selhávají dva klíčové faktory, které mají napomáhat k redukci chudoby, a to vytváření pracovních míst pro místní obyvatele a také příjmy z pronájmu či prodeje půdy. Hlavním zájmem korporací a států je vytvoření rozsáhlých megafarm s velmi vysokým stupněm mechanizace a téměř až průmyslovým charakterem zemědělství, jež nenabízí

dostatečný prostor pro vytváření pracovních míst vzhledem k rozloze využívané půdy. Zároveň druhý faktor, příjem peněz spojený s užíváním půdy, je výrazně omezen, neboť investoři se zaměřují na půdu právě proto, že je zdarma či relativně velmi levná a zároveň podíl místního obyvatelstva na ziscích je nulový či minimální kvůli nízké ochraně jejich majetkových práv (Murray Li, 2011) nebo z důvodu odtržení přístupu k vlastní půdě, jež je pro boj s chudobou a místní rozvoj klíčový (Economic Commission for Africa, 2004; Gerwin in Gerwin et al., 2011). Kromě samotných půdních záborů může za současný stav a rozšíření chudoby i úvěrová politika Světové banky a Mezinárodního měnového fondu (Mackintosh in Gerwin et al., 2011, s. 19). V případě pěstování plodin nepotravinového charakteru či pěstování potravinových plodin určených pro export rovněž nelze automaticky očekávat zlepšení špatné stávající situace v Africe (Da Vià, 2011). K zastavení zhoršování chudoby vlivem záborů je zapotřebí „zastavit spirálu chudoby, nízkých mezd, migrace směřující z venkova do měst, narušování životního prostředí a potravinové krize“ zaměřením pomoci směrem k drobným farmářům (Rosset in Gerwin et al., 2011, s. 85).

Kromě samotného rozporu v oblasti pozitivních či naopak negativních rozvojových dopadech panují značné obavy řady autorů ze vzniku sociálních konfliktů rozličného charakteru a rozsahu. V obecné rovině panují obavy zejména z totálního odtržení místních obyvatel od půdy a všeho, co jim tato půda dává. Vinou velmi slabé právní ochrany může dojít k situaci, kdy současní uživatelé půdy budou postaveni úplně mimo veškeré rozhodovací procesy, jež se jich však bezprostředně týkají (Cotula a Vermeulen, 2009), přičemž právě slabá právní ochrana může být silnými investory velmi často zneužívána (Cotula a Vermeulen, 2009, a další). Investoři však nemusí zneužívat pouze tohoto slabého postavení místních vinou špatných zákonů, ale i svou vlastní sílu. Řada vlád chudých zemí považuje tyto investice za potenciálně velmi dobrý prostředek budoucího rozvoje a právě tito investoři využívají své síly k vypořádání se s případným nesouhlasem či odporem místních obyvatel. Existuje řada situací, kdy byly investory dodávané informace o výhodnosti smlouvy mylné či zkreslující (Akam, 2010), bylo místním obyvatelům vyhrožováno (Hall, 2011) nebo byli místní bez jakýchkoliv náhrad vystěhováni na úplně jiné místo (Da Vià, 2011, s. 5). Podobné způsoby vyjednávání a prosazení vlastních záměrů bez ohledu na možné dopady s sebou nese i riziko narušení či zničení tradičního způsobu života, např. do značné míry stále ještě původního způsobu života domorodých afrických kmenů (Vidal, 2008).

Negativní sociální dopady půdních záborů lze spatřit i v případě, kdy není na první pohled místní obyvatelstvo odtrženo od půdy silou. Ani uzavření na první pohled férových smluv mezi investorem a cílovou zemí nemusí zajistit tolik potřebné zlepšení životní situace místních obyvatel. V řadě smluv slibované vytváření pracovních pozic se může ukázat jako nevýhodné, neboť tato místa většinou nedostávají starší obyvatelé, kteří jsou tak na trhu práce často diskriminováni, vytvářená pracovní místa nakonec nemusí dostávat místní obyvatelstvo vůbec (Borras Jr. et al., 2011, s. 216). Celá řada slibů ohledně následné rozvojové pomoci nemusí být vůbec dodržena (Kaarhus et al., 2010). Následně vyplývá další problém, a totiž nedostatek financí pro nákup další půdy, hospodářských zvířat, potravin či ošacení, kvůli čemuž o zlepšení

životních poměrů nemůže být řeč (Borras Jr. a Franco, 2010). S příchodem rozsáhlých farem také hrozí vytvoření podstatných genderových rozdílů a znevýhodnění žen (Economic Commission for Africa, 2004, s. 10; Spieldoch a Murphy in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 47, Milerová Prášková, 2011, s. 10), jež měly či v řadě zemí doposud mají významnou pozici v rodinách drobných afrických zemědělců.

Mimo výše jmenovaných negativních dopadů se dají nalézt i další, jež spadají do kategorie socioekonomických. S příchodem a rychlým rozvojem půdních záborů a s nimi spojené nové formy zemědělství, v Africe netradiční, dochází k omezení náhledu na půdu z historického a kulturního na čistě produkční. Řada místních využívá půdu nejen k samotným zemědělským účelům, ale také pro pastvu, sběr dřeva či léčivých rostlin (von Braun, 2009, s. 11). Dochází ke zpřetrhání tradičních historických pout mezi místními zemědělci a jejich půdou, jež jsou v Africe pravděpodobně silnější než na jakémkoliv jiném kontinentě (Makunike in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 86). Pro místní Afričany nebude zdaleka jednoduché přejít z dosavadního tradičního modelu spojeného s půdou a zakořeněnými návyky jejího využívání k neznámému, novému modelu intenzivního a mechanizovaného zemědělství (Toulmin, 2008). Spolu se změnou náhledu na půdu však panuje obava, že zároveň nedojde k potřebným reformám, jež by místním zemědělcům zajistily vlastnická práva. Ta jsou v Africe převážně postavena na tradicích a zvykovém právu, jež v dnešní době nemají zdaleka takovou právní sílu a řada zemí tak touto formou vlastněnou půdu může bez výraznějších problémů prodat či pronajmout. Rizikem je i netransparentnost uzavíraných smluv, jež vytváří potenciální prostor pro korupci (Cotula a Vermeulen, 2009, s. 1239; von Braun, 2009, s. 10; Nalepa, 2011, s. 17). V případě ostrého nesouhlasu domorodých obyvatel s konkrétními smlouvami může dojít k občanským nepokojům, v horším případě i k politické destabilizaci země (Siegenbeek van Heukelom, 2011, s. 8).

3.6.2.2 Důsledky potravinově-bezpečnostní

Druhou skupinu důsledků, jež sebou půdní zábory nevyhnutelně přináší, se týká potravinové bezpečnosti. Obdobně jako v případě socioekonomických dopadů i v kategorii týkající se potravinové bezpečnosti můžeme vysledovat rozdílnost náhledů a názorů mezi autory. Opět se tak můžeme setkat s protichůdnými postoji, zda půdní zábory pomáhají řešit současnou potravinovou situaci či naopak a dále zda omezuje vznik dalších budoucích potravinových (cenových) krizí (podobných té z let 2007 a 2008) či těmto temným scénářům nahrává. Světoví autoři uvádí opět některé relevantní důvody, jež by mohly vést k označení půdních záborů jakožto přínosného jevu. Chudým zemím může příchod silného investora přinést dobrý přístup k trhu s potravinami (Cotula et al., 2009; Gobena, 2010), díky kterým budou tyto chudé země schopny prodat případné vypěstované přebytky a zajistit si tak přísun peněz. Spolu s větší produkcí potravin a větším množstvím potravin na mezinárodním trhu by zároveň mělo dojít i prevenci dalších cenových krizí z důvodu stabilizace cen těchto potravin (Meinzen-Dick a Markelova in Kugelman a Levenstein, 2009).

K dalším výhodám příchodu silných a vyspělých investorů patří zajisté i příchod nových možností, technologií a postupů v oblasti pěstování potravinových plodin. Tradiční, nepříliš výnosné a spolehlivé formy hospodaření mohou dostat vítanou vzpruhu v podobě možnosti využívání lepších, odolnějších a výnosnějších plodin (Da Vià, 2011). Kromě samotných plodin může přispět ke zlepšení výsledků zemědělství i zavedení mechanizace a lepšího zpracování vypěstovaných plodin (Da Vià, 2011, s. 7).

Naproti tomu panují značné obavy, že výše uvedené pozitivní dopady na (národní i celosvětovou) potravinovou bezpečnost jsou příliš optimistické anebo dokonce nereálné. S příchodem silných investorů může často docházet k rozporům s místním chudým obyvatelstvem, jež bude kvůli špatným zákonům připraveno o svůj tradiční zemědělský způsob obživy a již tak špatný přístup k vlastním potravinám bude ještě více omezen (Cotula et al., 2009; Alden Wily, 2011; Zoomers, 2011). Hrozbou pro potravinovou bezpečnost je i obava z pravděpodobného růstu podílu pěstovaných biopalivových plodin (Hallam in Kugelman a Levenstein, 2009). Další nárůst tohoto podílu může být v budoucnu velmi problematický, neboť právě tento podíl je považován za nejvýznamnější příčinu cenové krize potravin z let 2007–2008 (Montemayor in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 98; Headey a Fan, 2010, s. 28). Výsledkem se tak může stát situace, kdy země musí znovu nakupovat na mezinárodním trhu další potraviny, neboť plocha, na kterých se potravinové plodiny pěstují, neustále ustupuje plodinám určeným k jiným účelům (HLPE, 2011). Může se samozřejmě stát, že daná země nebude mít na další nákup potravin dostatek finančních prostředků, což může v extrémních případech vést až k hladomoru. To sebou nese další nutnost mezinárodní pomoci a rozšíření stávajících pomocných programů a nárůst závislosti na nich (Friis a Reenberg, 2010). Tyto programy jsou však velmi nákladné a jejich cena rok od roku stoupá (Apps, 2007). Dá se tak předpokládat, že vyspělé země a členové mezinárodních společenství nebudou chtít podporovat tyto programy donekonečna (zejména ve světle současných ekonomických problémů).

Na negativní dopady na zabezpečení dostatku potravin pro africké obyvatelstvo se však musí nahlížet i z demografického hlediska. Problematický je samotný fakt neustále rostoucí africké populace. Dle střední varianty populační prognózy (United Nations, 2011, s. 2) bude mít Afrika v roce 2050 téměř 2,2 miliardy obyvatel oproti necelým 1,1 miliardy obyvatel v roce 2011, což představuje obrovský 50% nárůst, největší ze všech kontinentů. Zároveň nerostoucí či naopak zmenšující se osevní plochy potravinových plodin tak do budoucnosti představují vážnou hrozbu, neboť bude problém ze stejně velké či menší plochy, určené pro potravinové plodiny, uživit stále rostoucí, zejména africkou, populaci (Cotula a Vermeulen, 2009) a také uživit obyvatele ekonomicky rostoucích zemí, kde dochází ke změnám stravovacích návyků (Cotula et al., 2009, s. 4).

3.6.2.3 Důsledky environmentální

Třetí kategorií důsledků půdních záborů jsou důsledky environmentální. Přestože konkrétní výčet dopadů nedosahuje rozsahu druhé a zejména první kategorie, rozhodně je nelze přehlížet nebo je považovat za nedůležité. Vzhledem k faktu, že se týkají životního prostředí, mohou

zásadním způsobem ovlivňovat zdraví přírody, kvalitu půdy či vody, produktivitu konkrétní oblasti apod.

Prakticky veškeré environmentální dopady, jež uvádí zahraniční literatura, jsou negativní se špatným dopadem na životní prostředí. Jedinou výjimkou budiž uveden fakt, kdy s příchodem silných investorů může pravděpodobně docházet k potřebě lepšího zavlažování půdy, což zajistí vystavění lepších zavlažovacích systémů (von Braun, 2009, s. 7). Tento dopad se dá též zařadit i do kategorie socioekonomických, může totiž pomoci přivést místním obyvatelům tolik potřebnou pitnou vodu. Na druhou stranu se tímto způsobem dá maskovat i skrytý boj o vodní zdroje (Blumenthal in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 60), kdy se z půdních záborů stává i water grabbing (Borras Jr. et al., 2011, s. 215). Budoucí přístup k pitné vodě a její hojné využívání nejen pro potravinové či zemědělské účely vůbec se tak stává dalším negativním dopadem záborů.

Zbylé environmentální dopady půdních záborů výrazným způsobem ohrožují kvalitu životního prostředí. Ohrožení pro životní prostředí představuje příchod intenzivního zemědělství již ze své podstaty, a to nešetrným hospodařením a zacházením se samotným prostředím a zdroji v tomto prostředí. Problém představuje změna využití půdy, kdy prostředí Subsaharské Afriky a jeho obyvatelé nejsou pro takový typ intenzivního zemědělství vhodní nebo na něj nejsou zvyklí (Cotula et al., 2009). S rostoucí spotřebou vody pro závlahu stoupá i míra zasolení půdy (von Braun a Meinzen-Dick, 2009, s. 3). Vznik rozsáhlých farem (monokultur) negativně ohrožuje biodiverzitu v daných oblastech (Meinzen-Dick a Markelova in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 74) a tím zvyšuje riziko náchylnosti daného ekosystému vůči škůdcům nebo živelným pohromám. Spolu se vznikem rozsáhlých monokulturních ploch je spojena i vyšší míra větrné i vodní eroze (Kugelman in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 2). Dalším negativním dopadem na životní prostředí, spojeným s rozsáhlými zemědělskými plochami, je i hrozba odlesňování právě na úkor pěstování (Milerová Prášková, 2011, s. 10). Celkově tak nešetrným zacházením dochází k degradaci půdy obdobně jako v dobách kolonialismu (Makunike in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 85), vytěžování (von Braun, 2009, s. 10) a vyčerpání půdy (Kugelman in Kugelman a Levenstein, 2009, s. 6). Negativní stránkou vysazování biopalivových plodin ve snaze odlehčit globálnímu klimatu snížením spotřeby ropných paliv také nedochází, neboť ušetřené emise z nespálené ropy nepřevyšují množství, jež je zapotřebí do pěstování biopalivových plodin vložit v rámci jejich obhospodařování, zpracování a transportu. Problémem je také rozsáhlé odlesňování pro tento účel získaných ploch prostým vypalováním, kdy se do ovzduší dostanou obrovská množství skleníkových plynů (Danielsen et al., 2008).

Kapitola 4

Půdní zábory na příkladu Mozambiku

Mozambik byl po více než 5 století portugalskou kolonií a cestu za nezávislostí neměl narozdíl od francouzských či britských kolonií v poválečné Africe žádným způsobem ulehčenou. Tehdejší portugalský premiér António de Oliveira Salazar se nechtěl portugalských kolonií vzdát a vyhlásil je zámořským územím Portugalska. Na protest vzniklo roku 1962 FRELIMO, jež dosáhlo konečného vítězství nad portugalskými kolonialisty v roce 1975, čímž Mozambik získal nezávislost nad Portugalskem (Newitt, 1995).

Přes nově získanou nezávislost, za jejíž zisk se bojovalo od roku 1962, však boje neutichly. FRELIMO, coby samozvané nejvýznamnější hnutí bojující za nezávislost, začalo transformovat mozambickou, převážně rolnickou společnost dle svých představ, postavených především dle socialistického vzoru, což v zemi vyvolalo další vlny násilí, které přešly v dlouhá léta trvající občanskou válku (Weinstein, 2002).

Právě snaha o rozsáhlou transformaci společnosti měla za následek vznik dalších revolučních organizací, z nichž nejvýznamnější se stala RENAMO. Roku 1976 vypukla občanská válka, jež ještě zesílila roku 1981, přičemž RENAMO, spíše než bojovníci za svobodu, byla armáda banditů (Finnegan, 1992, s. 4). Občanská válka v Mozambiku skončila oficiálním podepsáním mírových dohod v Římě v roce 1992 (Weinstein, 2002), její konec však mohl přijít o několik let dříve, nebýt diplomatické roztržky mezi FRELIMO a USA. Dne 3. 11. 1990 došlo k prvnímu vyslovení myšlenky ohledně ukončení bojů nahlas, a spolu s příslibem podepsání nové, mnohem demokratičtější ústavy, podepsané 30. 11. 1990 (CIA Factbook, 2012).

I přes mír, trvající dvacet let, je Mozambik stále zaostalou zemí. Válka byla pro Mozambik velmi zdrcující, utrpěla všechna ekonomická odvětví, zejména železniční doprava a zemědělství, a to v řádech desítek procent (Brauer a Hartley, 2000, s. 193). Dle CIA Factbook (2012) je dnes Mozambik osmou zemí v pořadí s nejrozšířenějším výskytem nemoci AIDS a dokonce sedmou v absolutním počtu úmrtí na tuto nemoc na světě. HDP na obyvatele dle PPP je zhruba 1100 \$ a v zemědělství je zaměstnáno přes 31 % z celkového počtu téměř 24 milionů obyvatel (zhruba 8 milionů obyvatel tak pracuje v zemědělství). Necelých 50 % obyvatel umí

číst a psát. Dle souhrnného ukazatele HDI se Mozambik umístil na 184. místě z celkového počtu 187 porovnávaných zemí. Hůře dopadly už jen Burundi, Niger a DR-Kongo (United Nations Development Programme, 2011, s. 130).

4.1 Politika země v oblasti rozvoje a boje s chudobou

Obnova občanskou válkou zničeného a zpustlého Mozambiku je velmi náročná jak časově, tak finančně. United Nations uvádí, že během občanské války zemřelo kolem 900 tisíc lidí, 3 miliony lidí musely opustit domovy (tento odhad se však může přehoupnout přes hranici 4 milionů [Newitt, 1995, s. 571]) a kolem 8 milionů lidí trpělo hladomorem či vážným nedostatkem potravin (United Nations in Finnegan, 1992, s. 4).

V dnešní době je mozambické vládě navrhováno několik zásadních doporučení, jejichž zavedení do praxe by mohlo pomoci změnit současnou situaci v zemi, a to jak z řad odborné veřejnosti, tak i mezinárodního společenství. Většina těchto bodů se týká rozvoje venkova a zemědělství, neboť v zemědělství pracuje převážná část obyvatel Mozambiku.

Z řad odborné veřejnosti tak nejčastěji zaznívají doporučení, aby se mozambická vláda snažila zefektivnit zemědělskou výrobu spolu se zlepšením špatné infrastruktury na venkově (Simler et al., 2004, s. vii). Kromě zvýšení samotné efektivity je potřeba také zemědělství inovovat a podporovat, např. výstavbou závlahových systémů a podporou místních farmářských trhů (Thurlow, 2008). Obdobný názor na rozvoj mozambického zemědělství má i Cunguara (2010), neboť se domnívá, že k redukci chudoby optimálním způsobem přispívá rozšiřování ploch, na kterých zemědělci podnikají spolu s tvorbou pracovních míst a širším využitím práce zvířat. Kromě samotného zemědělství je též zapotřebí investovat do vzdělání a jeho zpřístupnění širokým vrstvám obyvatel jak na venkově, tak ve městech (Fox et al., 2005). Dále je zapotřebí určitým způsobem omezit nepříznivou demografickou situaci v zemi snížením porodnosti a indexu závislosti (Simler et al., 2004, s. 63).

Mozambická vláda proto přijala řadu více či méně obecných dokumentů a rozsáhlých programů, jejichž plnění a následná revize s aktualizací má pomoci zlepšit nepříznivou ekonomickou situaci v zemi. Jedná se zejména o programy PARPA pro roky 2001–2005 (Republic Of Mozambique, 2001) s následnou rozsáhlou revizí PARPA II pro roky 2006–2009. Kromě těchto vládních programů pro boj s chudobou přijal Mozambik i řadu mezinárodních dokumentů, např. MDG, NEPAD a SADC (IMF, 2006). Na základě vyhodnocení práce mozambické vlády dospěl IMF k závěru, že v Mozambiku došlo k významným pozitivním změnám ohledně situace v zemi (IMF, 2009). Mezi aktuální programy pro pokračující boj s chudobou byly přijaty dokumenty PEDSA pro roky 2010–2019 (Republic Of Mozambique, 2010). Snahu Mozambiku řešit problémy dokládá i žádost o zapůjčení 110 milionů \$ na podporu zavádění dalších nástrojů pro boj s chudobou, jež započaly díky programu PARPA II (The World Bank, 2012).

Vzhledem k tématu práce lze jako velmi významné a svým způsobem průlomové zákony hodnotit Water Law z roku 1991 (Woodhouse, 2012), National Land Policy z roku 1995 a Land Law z roku 1997 (Nemeth, 2012). Tyto zákony se totiž snaží chránit a uznávat nárok místních obyvatel na užívání půdy na které žijí, přestože ve většině případů je tato půda majetkem státu. Snahou rovněž bylo zabránit rozsáhlým investicím do půdy zahraničními investory, neboť mozambická vláda viděla především úspěšnost místních drobných zemědělců jako klíč pro následný rozvoj venkova a boj s chudobou. To dokládá i případ ProCana, kdy tato britská společnost chtěla nezákonným způsobem využívat získanou půdu pro jiné účely, než bylo domluveno s vládou a s místní komunitou. Nakonec ProCana musela od smlouvy ustoupit a lze tím dokládat, že vhodně uspořádané a napsané zákony mohou ve skutečnosti pomoci místním obyvatelům (Hall a Paradza, 2012, s. 8).

ProCana je však pohříchu jediným obdobným případem. K mání jsou nadále miliony hektarů půdy pro investice, jež nebývají úspěšné (Cotula, 2012; Borras Jr. et al., 2010) či pro takové projekty, jež se dají snadno zneužít (Hall, 2011). Zásadním problémem nadále zůstává korupce na různých úrovních, na nichž se odehrávají politická rozhodnutí, a také oslabení vlivem centralizace DUAT (German et al., 2011). K neutěšené situaci ohledně půdních záborů v zemi nepřispívá ani oficiální snaha mozambické vlády o vytvoření biopalivového sektoru vzhledem k nedostatku paliv, elektřiny a nízkého podílu elektrifikovaných domácností (Borras Jr. a Franco, 2012, s. 42).

4.2 Rozsah půdních záborů v Mozambiku

Určit, jak velký je rozsah půdních záborů v Mozambiku, je stejně problematické jako určení tohoto rozsahu na globální či regionální úrovni. Jsme opět odkázáni z největší části na zprávy publikované v médiích a na podrobnější šetření v rámci jedné či skupiny více států. U řady smluv jsou k dispozici pouze odhady celkové získané rozlohy a řada smluv zcela jistě není doposud zveřejněna. Půda svého nového majitele může změnit každým dnem, neboť celá řada smluv své schválení teprve očekává.

Dle organizace GRAIN (2009) Klaus Deininger tvrdí, že v Mozambiku už touto dobou mohlo být těsně před převzetím nebo již bylo převzato kolem 1,3 milionu ha půdy. Deininger dále uvádí, že celkem až 13 milionů ha půdy může být předmětem probíhajících či budoucích jednání (Martin a Ayalew, 2011, s. 6), což při celkové rozloze země 79,9 milionů ha činí více než 16% podíl na celkové ploše státu.

Dalším, kdo se pokusil určit rozsah půdy, jež změnila v Mozambiku svého uživatele (majitele), byly Friis a Reenberg (2010, s. 11). V jejich zprávě jsou uvedena velmi zajímavá čísla, jež říkají, že bylo uzavřeno 10 smluv s celkovou rozlohou půdy přes 10,3 milionu ha, což činí více než 13 % rozlohy země (přes 20 % rozlohy zemědělské půdy). Z toho mělo společnosti AgriSA připadnout 10 milionů ha. Zde se pravděpodobně jedná o chybu, protože nikde nelze dohledat takto obrovsky rozsáhlý zisk půdy celkově, natož pouze na území Mozambiku. Věci na

pravou míru uvádí například Hall (2011, s. 5) i v souladu se statistikou GRAIN (2012). AgriSA skutečně získala půdu v Mozambiku, avšak pouze o rozloze 1 milion ha. Ona smlouva, jež je shodou okolností dílem opět společnosti AgriSA, se týká Kongo-Brazzaville. Zde tato společnost získala půdu o rozloze 200 tisíc ha s možností rozšíření této plochy na právě 10 milionů ha (Hall, 2011, s. 5). Rozlohu přes 10 milionů ha odmítl připustit ve své práci i Cotula (2011, s. 13), jež odhaduje rozsah záborů na 2,67 milionu ha, přičemž se odvolává na data The World Bank.

Tab. 10 – Odhadovaný rozsah půdních zborů v Mozambiku

	Země původu	Rozloha zabrané půdy	Využití půdy
Florestas de Niassa	Zimbabwe	210 000	Lesnictví
Portucel	Portugalsko	173 324	Lesnictví
Lúrio Green Resources	Norsko	126 000	Lesnictví
8 loveckých a safari koncesí (po 10 000)	Mozambik	80 000	Lov
Fundação Malonda	Mozambik/Švédsko	75 591	Lesnictví
Euromoz	Mozambik	61 200	Lesnictví
Madal	Zimbabwe	56 580	Nespecifikovaná rostlinná výr.
Levasflor	Mozambik/Švédsko	46 240	Lesnictví
Moçambique Safaris	Jižní Afrika	40 000	Lov
Tonga-at-Hulett Sugar	Jižní Afrika	31 174	Bioplivové plod.
ProCana	Velká Británie	30 000 (zrušeno)	Bioplivové plod.
Sebastiao Dengo e Joel Baque	Mozambik	29 600	Živočišná výr.
Chikweti Florestas da Niassa	.	28 970	Lesnictví
Sociedade Agro Pec. Mapulange Sarl	.	23 500	Živočišná výr.
Gaza Safaris Lda	.	20 000	Lov
Muthemba Safaris Lda	Mozambik	20 000	Lov
2 lovecké a safari koncese (po 10 000)	.	210 000	Lov
Enerterra	Portugalsko	173 324	Bioplivové plod.
Mozambique Principle Energy	.	126 000	Bioplivové plod.
A.D. Serviços Limitada	.	80 000	Živočišná výr.
CETA	Mozambik	75 591	Živočišná výr.

	Země původu	Rozloha zabrané půdy	Využití půdy
Aderito Augusto Parra	Mozambik/Portugalsko	11 000	Živočišná výr.
Chicualacuala Agri-Farms, Limitada	.	11 000	Živočišná výr.
Boror Agrícola, S.A.R.L.	Mozambik	10 000	Živočišná výr.
Gabriel José Langa	Mozambik	10 000	Živočišná výr.
Quifel Energy Moçambique, Lda	Portugalsko	10 000	Smišená rostlinná výr.
Trigos Rancho Lda	Mozambik	10 000	Živočišná výr.
Verto Prisma Lda	Mozambik	10 000	Živočišná výr.
Aviam	Itálie	10 000	Biopalivové plod.
3 farmy jako Lda	Norsko	9 900	Lesnictví
Ntacua Florestas da Zambesia, Lda	.	9 055	Lesnictví
PRIO Agricultura	Portugalsko	9 000	Nespecifikovaná rostlinná výr.
SAB Mozambique	Itálie	6 334	Biopalivové plod.
Sun Biofuels	Velká Británie	5 000	Biopalivové plod.
Energem	Kanada	2 000	Biopalivové plod.
Tectona Florestas da Zambesia, Lda	.	1 007	Lesnictví
Bela Vista Rice	Libye/Mozambik	400	Potravinové plod.

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Zdroj: Mousseau a Mittal, 2011, s. 48–50

Vezmeme-li v úvahu skutečnost, že údaje, jež nabízí Mousseau a Mittal (2011, viz. Tab. 10) jsou v pořádku a porovnáme s rozlohou Mozambiku, kterou uvádí FAO (poslední údaje pro Mozambik jsou platné k roku 2009), pak zjistíme, že bylo zabráno přes 1,23 milionu ha, z toho 73 % připadalo na lesní porosty a 13 % na zemědělskou půdu. Krom toho je dle Mousseaua a Mittala v jednáních další řada smluv, jež čekají na schválení. Celkem jde o 51 smluv, u nichž se čeká na oficiální schválení z nejvyšších míst buď ministerstva zemědělství (celkem 47 smluv) nebo rady ministrů (4 smlouvy). Celková rozloha půdy, která je předmětem těchto dosud neschválených smluv (do února 2011) se pohybuje v rozmezí mezi 561–761 tisíc ha. Zde záleží, jak dopadne smlouva se společností UPM, jež může získat půdu určenou pro těžbu dřeva v rozloze 200–400 tisíc ha. Z této statistiky vyplývá, že Mozambik je v jedné věci unikátní zemí, neboť více než v kterékoliv jiné africké zemi jsou předmětem smluv také lesní porosty.

Statistika GRAIN (2012, viz Tab. 11) přináší sice ne výrazně, přesto stále vyšší hodnoty rozlohy zabrané půdy. Celková rozloha zabrané půdy je téměř 1,6 milionu ha, což při rozloze orné půdy Mozambiku 5,05 milionu ha (dle FAO pro rok 2011) představuje více než 31% podíl. Pokud se pokusíme zkombinovat obě předkládané a dostupné statistiky jejich jednoduchým sloučením a následným vykrácením společně uvedených smluv, pak zjistíme, že celková rozloha investory získané půdy může být až 2,8 milionu ha.

Tab. 11 – Odhadovaný rozsah půdních záborů v Mozambiku

	Země původu	Odvětví landgrabbera	Rozloha zabrané půdy	Typy pěstovaných plodin
AgriSA	JAR	Zemědělství	1 000 000	.
Saxonian Estates	Velká Británie	Zemědělství	150 000	Smišené
Tereos	Francie	Zemědělství	100 000	Biopalivové
Petro Buzi	Brazílie	Energetika	40 000	Biopalivové
Tongaat-Hulett	JAR	Zemědělství	31 174	Biopalivové
Vale-Embrapa	Brazílie	Těžba	30 000	Biopalivové
Sabiol	Portugalsko	.	29 000	Biopalivové
Prio Foods	Portugalsko	Zemědělství	24 234	Potravinové
Tata Chemicals	Indie	Průmysl	24 000	Biopalivové
Mauritius	Mauricius	Státní investor	23 500	Potravinové
Principle Capital Holdings	Velká Británie	Zemědělství	23 000	Biopalivové
Libyan African Investment Portfolio	Libye	Státní investor	20 000	Potravinové
Agriterra	Velká Británie	Zemědělství	16 700	Živočišná výr.
SEKAB	Švédsko	Energetika	15 000	Potravinové
MedEnergy	Itálie	Energetika	10 000	Biopalivové
Quifel Natural Resources	Portugalsko	Konglomerát	10 000	Potravinové
Aslan Global Management	USA	Zemědělství	10 000	Potravinové
Società Fondiaria Industriale Romagnola	Itálie	Zemědělství	8 600	Biopalivové
Companhia do Búzi	Portugalsko	Zemědělství	6 214	Biopalivové
Emvest	Velká Británie	Finančnictví	3 500	Smišené

	Země původu	Odvětví landgrabbera	Rozloha zabrané půdy	Typy pěstovaných plodin
Saxonian Estates	Velká Británie	Zemědělství	3 000	Potravinové
Servir Moç	JAR	Zemědělství	2 000	Smišené
Tenga Lda	JAR	Zemědělství	2 000	Potravinové
Hubei SFAC	Čína	Zemědělství	1 000	.
Olam International	Singapur	Zemědělství	227	Potravinové

Poznámky: Rozloha půdy je uvedena v ha.

Zdroj: GRAIN, 2012

4.3 Konkrétní dopady půdních záborů

V Mozambiku s sebou půdní zábory přináší řadu důsledků, a to jak pozitivních, tak zejména negativních, i přestože ve smlouvách jsou obsaženy různé sliby ohledně vývojové či ekonomické pomoci. Přímé zisky pro Mozambik plynou z investic, např. mauricijský projekt na výsadbu rýže a vývoj odolnějších plodin měl do státní kasy přinést přes 43 milionů \$ (GRAIN, 2009). Další výhodou měla být i vyplývající spolupráce těchto dvou zemí, přičemž právě regionální blízkost měla být výhodou. Později se však zjistilo, že Mauricius figuruje pouze jako prostředník a celý projekt je veden ze Singapuru, což veškeré možné plynoucí výhody z intraregionální spolupráce vylučuje (Hall, 2011, s. 202). Výnosným měl být též projekt Číny, která měla pomoci mozambickému zemědělství částkou kolem 800 milionů \$. Podmínkou však bylo přesunutí řady čínských pracovníků do Mozambiku. Pochopitelně se tento zamýšlený přesun setkal s nesouhlasem místních obyvatel, proto smlouva nakonec uzavřena nebyla (von Braun a Meinzen-Dick in Brautigam a Stensrud Ekman, 2012).

Snaha mozambické vlády o vytvoření biopalivového sektoru je sice pragmatická, avšak otázkou je, jakou to bude stát cenu. Původcem zájmu o pěstování biopalivových plodin v Mozambiku je projekt FRELIMA, jež ukládal místním pěstovat jatrophu na každém nevyužívaném kousku půdy. Přestože projekt byl neúspěšný a nevýnosný, vytvořil platformu pro následné investice do pěstování biopalivových plodin v Mozambiku (Schut et al., 2010). Dnes je jedním z důvodů možnost pokrytí spotřeby elektrické energie pro místní obyvatelstvo, protože Mozambik elektrickou energii vyváží (Borras Jr. a Franco, 2011, s. 42). Zároveň může pěstování biopaliv pomoci státnímu rozpočtu, a to vzhledem k situaci ve světě (zejména v EU), kdy poptávka po biopalivech stoupá (Wiggins a Leturque, 2010, s. 18).

Obecným problémem je nedůslednost při dodržování zákonů, a to zejména Land Law z roku 1997. Ten je sám o sobě v rámci Afriky velmi dobře sepsaným a svým způsobem průkopnickým a průlomovým, avšak je snadno zneužitelný (German et al., 2011). Tyto zákony jsou navíc prakticky bezmocné proti velkým firmám a vymahatelnost práva vůči nim je velmi slabá (Nemeth, 2012). Nejen na příkladu ProCana lze snadno ukázat, že i dobrý zákon, který uznává nároky místních obyvatel na půdu, kde dlouhá léta hospodaří (přestože fakticky půda stále patří státu), nezabrání v jejich přesídlení (Borras Jr. a Franco 2010; Graham et al., 2010; Arale Nunow, 2011). Navíc v případě ProCana, přestože projekt byl zrušen, nebyli vystěhovaní obyvatelé odškodněni a navíc se na svou půdu doposud nemohou vrátit (Cotula, 2011). I když jsou smlouvy uzavřeny, nemusí se rozběhnout naplno a přesto se vytváří tlak na půdu a místní obyvatele ze strany vlády (Cotula, 2012, s. 654). Kromě samotného Land Law je často porušován i Water Law z roku 1991, jež zaručuje místním obyvatelům přístup k vodě pro domácí využití (common use) a naopak stanovuje, že zemědělské a další aktivity s komerčním zaměřením musí žádat vládu o povolení tuto vodu používat. To se však v praxi obchází, neboť mozambická vláda není schopna doložit odběry načerno (Woodhouse, 2012).

Zemědělské projekty však nejsou jedinými, jež zabírají rozsáhlé oblasti zemědělské půdy, přestože jsou téměř výhradním objektem zájmu. Kromě rozsáhlých plantáží panuje v Mozambiku snaha prosadit vytvoření nového národního parku se zaměřením na cestovní ruch (Cotula a Vermeulen, 2009, s. 1242; Cotula, 2011, s. 15). Navíc, díky rozsáhlým mozambickým zásobám nerostného bohatství, dochází k nešetnému záboru půdy ve prospěch těžby uhlí a titanu formou povrchových dolů (Mousseau a Mittal, 2011, s. 10). FIAN (2010) obecně tvrdí, že půdní zábory v Mozambiku vedou k porušování lidských práv. Samotná vyjednávání také mnohdy nejsou vedeny férovým způsobem. Land Law ukládá investorovi povinnost konzultovat budoucí zamýšlený zábor půdy s místními obyvateli a představit všechny záměry. Skutečnost je však taková, že se uskuteční pouze několik setkání, někdy i jen jediné (Nhatumbo a Salomão, 2010). Navíc ženy jsou vynechávány jak z procesu plánování, tak i následného rozhodování (Nhatumbo a Salomão, 2010), přestože právě ony nejčastěji na půdě pracují. Obecným problémem je také špatná informovanost místních obyvatel (Nhatumbo a Salomão, 2010) nebo jejich záměrná dezinformace (Behrman et al., 2011, s. 8).

Pro tradiční africké zemědělství, kde má své nezastupitelné místo žena, představují půdní zábory ožehavý problém. Vzhledem k opětovně rostoucí výrobě cukru musí řada žen pracovat na plantážích či v cukrovarech, přičemž po pracovní době nemá čas skloubit výchovu svých dětí a obdělávání vlastní půdy, jež se často nachází daleko od místa pracoviště. Navíc pokud je žena zaměstnaná, přichází o některé finanční výhody (Andrade et al. in Hall a Paradza, 2012, s. 24).

Výrazným problémem je nedodržování dohodnutých závazků. Celá řada projektů neběží, tak, jak bylo dohodnuto a nevytváří slibovaná pracovní místa. Např. *The Economist* (2011) uvádí, že slíbené množství pracovních míst bylo vytvořeno pouze u poloviny projektů. V řadě případů je totiž práce místních obyvatel nahrazena stroji, které ke své obsluze potřebují mnohem menší množství pracovní síly (Cotula, 2011, s. 12). Vytvoření pouze části slíbeného množství pracovních míst navíc zhoršuje i sezónnost pracovních míst (Deininger et al., 2011, s. 69), kdy jsou lidé přítomni na polích pouze v průběhu výsevu či sklizně a po zbytek roku zaměstnání nejsou.

Půdní zábory však mají i sociální, politické a environmentální dopady. Zamezuje totiž drobným mozambickým farmářům se rozvíjet a místo toho z řady z nich vytváří pouze špatně placené zaměstnance, mnohdy jen se sezónním zaměstnáním. Chudí venkovští obyvatelé tak vytváří nepokoje, protože za rostoucími cenami potravin vidí právě nedostatek drobných místních zemědělců, zapříčiněný vznikem rozsáhlých mezinárodních bioetanolových plantáží, jejichž vznik musí odsouhlasit místní autority. Ty jsou pak často terčem lokálních nepokojů (Hall a Paradza, 2012). Navíc obdobně jako na Madagaskaru může dojít k situaci, kdy půdní zábory přispějí k politické destabilizaci nebo pádu vlády (von Braun a Meinzen-Dick, 2009). Z ekologického hlediska představuje problém rozsáhlé odlesňování, kdy lesy musí ustoupit pěstování biopalivových plodin (Borras Jr. et al., 2011).

ZÁVĚR

Rozsáhlé půdní zábory představují komplexní jev s velmi obsáhlou škálou důsledků. Řada těchto důsledků může mít pozitivní rozvojové dopady na chudé státy, proto se státy těmto rozsáhlým záborům příliš nebrání. Přesto panují velké obavy z řady potenciálních negativních dopadů, jež sebou půdní zábory přináší. Důsledky pro místní obyvatelstvo jsou ve většině případů spíše negativního charakteru, proto tyto zábory považuji potenciálně za nebezpečné do budoucna a nemyslím si, že by se touto cestou měly vydávat chudé státy s cílem bojovat proti špatné životní situaci svých obyvatel. Ne vždy však tyto zábory musí mít nutně negativní dopady pro obyvatele cílové země. Mají-li mít půdní zábory pozitivní rozvojové dopady, je zapotřebí nesnažit se být ziskuchtivým za každou cenu, ale pečlivě a ohleduplně spolupracovat s místními obyvateli a úřady, nabízet práci místním lidem s podílem na rozvoji daných oblastí. Otázkou však zůstává, nakolik je ohrožena potravinová bezpečnost cílových zemí. Na to dokáže spolehlivě odpovědět až čas, dnes bychom se pohybovali zatím pouze v rovině spekulací.

Rozsáhlé půdní zábory však nepředstavují riziko pouze pro obyvatele, ale také pro životní prostředí. Environmentální dopady intenzivního zemědělství mohou mít pro úrodnost půdy výrazně negativní dopady, a to zejména vlivem jejího nadměrného zatížení, nadužíváním hnojiv, zaselování a také erozí. Kromě toho samotná idea omezení spotřeby ropných paliv pěstováním biopalivových plodin je také diskutabilní, neboť vklady v podobě energie a vody, nutné pro pěstování právě těchto plodin jsou na podobné úrovni, ne-li vyšší než energie, kterou spálením biopaliv získáme.

Přestože jsou půdní zábory často velmi ostře sledovaným a dobře prostudovaným tématem, jsou určité oblasti v rámci těchto záborů, kterým se autoři doposud příliš nevěnují. Jako budoucí možnost směřování výzkumu vidím především v posunu zájmu jak investorů, tak i vědců od půdy k vodě. Přestože někteří autoři již operují s termínem water grabbing, přetrvává zájem právě o půdu. Druhou možností, kam se bude v budoucnu zájem ubírat, může představovat zkoumání půdních záborů v rámci těžebních projektů (přesněji řečeno povrchových dolů nebo také těžby dřeva), jež potřebují také rozsáhlé oblasti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- AKAM, Simon. Africa mulls biofuels as land grab fears grow. In: [online]. Sierra Leone: Reuters, Nov 30, 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.reuters.com/article/2010/11/30/us-africa-biofuels-idUSTRE6AT3ZE20101130>
- ALDEN WILY, Liz. 'The Law is to Blame': The Vulnerable Status of Common Property Rights in Sub-Saharan Africa. *Development and Change*. 2011, roč. 42, č. 3, s. 733-757. eISSN 1467-7660.
- ANSEEUW, Ward, Mathieu BOCHE, Thomas BREU, Markus GIGER, Jann LAY, Peter MESSERLI a Kerstin NOLTE. *Transnational Land Deals for Agriculture in the Global South: Analytical Report based on the Land Matrix Database*. Bern/Montpellier/Hamburg: CDE/CIRAD/GIGA, April 2012. ISBN 978-92-95093-71-3. Dostupné z: <http://landportal.info/landmatrix/media/img/analytical-report.pdf>
- APPS, Peter. Cost of food aid soars as global need rise. In: [online]. London: Reuters, Oct 16, 2007 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.reuters.com/article/2007/10/16/idUSL16554775>
- ARALE NUNOW, Abdirizak. The Dynamics of Land Deals in the Tana Delta, Kenya. In: *International Conference on Global Land Grabbing* [online]. University of Sussex, 6-8 April 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.intra1.iss.nl/content/download/24219/227556/version/2/file/61+Abdirizak+Arale+Nunow.pdf>
- BEHRMAN, Julia, Ruth MEINZEN-DICK a Agnes QUISUMBING. The Gender Implications of Large-Scale Land Deals. In: *IFPRI Discussion Paper 01056* [online]. Washington, DC: IFPRI, January 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/ifpridp01056.pdf>
- BLUMENTHAL, Gary R. Investors' Perspectives on Farmland. ATKIN, Carl, Gary R. BLUMENTHAL, David HALLAM, Chido MAKUNIKE, Ruth MEINZEN-DICK, Helen MARKELOVA, Raul Q. MONTEMAYOR, Alexandra SPIELDOCH a Sophia MURPHY. *Land Grab?: The Race for the World's Farmland*. Ed. Michael Kugelman, Susan L. Levenstein. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009, s. 55-68. ISBN 933-549-55-6. Dostupné z: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rpt.pdf

- BORRAS JR., Saturnino M. a Jennifer C. FRANCO. Global Land Grabbing and Trajectories of Agrarian Change: A Preliminary Analysis. *Journal of Agrarian Change*. January 2012, roč. 12, č. 1, s. 34-59. eISSN 1471-0366.
- BORRAS JR., Saturnino M. a Jennifer FRANCO. Towards a Broader View of the Politics of Global Land Grab: Rethinking Land Issues, Reframing Resistance. In: *ICAS Working Paper Series No. 001* [online]. Amsterdam: LDPI/ICAS/TNI, May 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.tni.org/sites/www.tni.org/files/Borras%20Franco%20Politics%20of%20Land%20Grab%20v2_0.pdf
- BORRAS JR., Saturnino M., David FIG a Sofia MONSALVE SUÁREZ. The politics of agrofuels and mega-land and water deals: insights from the ProCana case, Mozambique. *Review of African Political Economy*. June 2011, roč. 38, č. 128, s. 215-234. ISSN 0305-6244; eISSN 1740-1720.
- BORRAS JR., Saturnino M., Philip MCMICHAEL a Ian SCOONES. The politics of biofuels, land and agrarian change: editors' introduction. *Journal of Peasant Studies*. 2010, roč. 37, č. 4, s. 575-592. ISSN 0306-6150; eISSN 1743-9361.
- BRAUER, Jorgen a Keith HARTLEY. *The Economics of Regional Security: NATO, the Mediterranean and Southern Africa*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 2000. ISBN 10: 9058230708; ISBN 13: 978-9058230706.
- BRAUTIGAM, Deborah a Sigrid-Marianella STENSRUD EKMAN. Rumors and realities of chinese agricultural engagement in Mozambique. *African Affairs*. 2012, roč. 111, č. 444, s. 483-492. ISSN 1465-0142.
- COTULA, Lorenzo a Rebeca LEONARD. *Alternatives to land acquisitions: Agricultural investment and collaborative business models*. London/Bern/Rome/Maputo: IIED/SDC/IFAD/CTV, 2010. ISBN 978-1-84369-786-2. Dostupné z: <http://www.ifad.org/pub/land/alternatives.pdf>
- COTULA, Lorenzo a Sonja VERMEULEN. Deal or no deal: the outlook for agricultural land investment in Africa. *International Affairs*. 2009, roč. 85, č. 6, s. 1233-1247. ISSN 0020-5850; eISSN 1468-2346.
- COTULA, Lorenzo, Sonja VERMEULEN, Rebeca LEONARD a James KEELEY. *Land grab or development opportunity?: Agricultural investment and international land deals in Africa*. London/Rome: IIED/FAO/IFAD, 2009. ISBN 978-1-84369-741-1. Dostupné z: http://www.ifad.org/pub/land/land_grab.pdf
- COTULA, Lorenzo. *Investment contracts and sustainable development: How to make contracts for fairer and more sustainable natural resource investments*. London: IIED, 2010. ISBN 978-1-84369-765-7; ISSN 1605-1017. Dostupné z: <http://pubs.iied.org/pdfs/17507IIED.pdf>
- COTULA, Lorenzo. *Land deals in Africa: What is in the contracts?*. London: IIED, 2011. ISBN 978-1-84369-804-3. Dostupné z: <http://pubs.iied.org/pdfs/12568IIED.pdf>
- COTULA, Lorenzo. The international political economy of the global land rush: A critical appraisal of trends, scale, geography and drivers. *Journal of Peasant Studies*. 2012, roč. 39,

- č. 3-4, s. 649-680. ISSN 0306-6150; eISSN 1743-9361.
- COTULA, Lorenzo. The outlook on farmland acquisitions. In: *Commercial Pressures on Land* [online]. Rome: International Land Coalition, January 2011 [cit. 2012-07-24]. ISBN 978-92-95093-19-5. Dostupné z: http://www.landcoalition.org/sites/default/files/publication/899/IIED_fatmland_web_11.03.11.pdf
- CUNGUARA, Benedito Armando. *Pathways Out of Poverty in Rural Mozambique*. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2010. ISBN 978-3-8383-2090-8
- DA VIA, Elisa. The Politics of “Win-Win” Narratives: Land Grabs as Development Opportunity?. In: *International Conference on Global Land Grabbing* [online]. University of Sussex, 6-8 April 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.future-agricultures.org/component/docman/doc_download/1334-elisa-davia
- DANIEL, Shepard a Anuradha MITTAL. The great land grab: Rush for world's farmland threatens food security for the poor. In: [online]. Oakland: The Oakland Institute, 2009 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/LandGrab_final_web.pdf
- DANIELSEN, Finn, Hendrien BEUKEMA, Neill D. BURGESS, Fazial PARISH, Carsten A. BRÜHL, Paul F. DONALD, MURDIYARSO, Ben PHALAN, Lucas REIJNDERS, Matthew STRUEBIG a FITZHERBERT. Biofuel Plantations on Forested Lands: Double Jeopardy for Biodiversity and Climate. *Conservation Biology*. 2008, roč. 23, č. 2, s. 348-358. eISSN 1523-1739.
- DEININGER, Klaus, Derek BYERLEE, Jonathan LINDSAY, Andrew NORTON, Harris SELOD a Mercedes STICKLER. *Rising Global Interest in Farmland: Can it yield sustainable and equitable benefits?*. Washington DC: The World Bank, 2011. ISBN 978-0-8213-8591-3; eISBN 978-0-8213-8592-0. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/Rising-Global-Interest-in-Farmland.pdf>
- DEININGER, Klaus. Challenges posed by the new wave of farmland investment. *Journal of Peasant Studies*. 2011, roč. 38, č. 2, s. 217-247. ISSN 0306-6150; eISSN 1743-9361.
- Extent of farmland grabbing for food production by foreign interest: How much agricultural land has been sold or leased off?. In: *GRAIN releases data set with over 400 global land grabs* [online]. Barcelona: GRAIN, December 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.grain.org/media/BAhbBIsHOgZmSSJBMjAxMS8xMi8xNC8xMV8zNF8yN18xMzNfZm9yZWlnbmlzYXRpb25fdGFibGVfZGVjXzIwMTFfRU4ucGRmBjoGRVQ/foreignisation%20table%20dec%202011%20EN.pdf>
- FAOSTAT. *FAOSTAT* [online]. Rome: FAO, 2012 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://faostat3.fao.org/home/index.html>
- FINANCNINOVINY.CZ. Plocha ozimé řepky vzrostla na rekordních 390.000 hektarů. In: *Archiv zpráv* [online]. Praha: Finance.cz, 24.1.2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/295788-plocha-ozime-repky-vzrostla-na-rekordnich-390-000-hektaru/>

- FINNEGAN, William. *A Complicated War: The Harrowing of Mozambique*. Berkeley: University of California Press, 1992.
- Food Security. In: *Trade, foreign policy, diplomacy and health* [online]. Geneva: World Health Organization, 2012 [cit. 2012-08-16]. Dostupné z: <http://www.who.int/trade/glossary/story028/en/>
- FOX, Lousie, Elena BARDASI a Katleen VAN DEN BROECK. Poverty in Mozambique: Unraveling Changes and Determinants. In: *Africa Region Working Paper Series No. 87* [online]. Washington, DC: The World Bank, August 2005 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/afr/wps/wp87.pdf>
- FRIIS, Cecilie a Anette REENBERG. *Land grab in Africa: Emerging land system drivers in a teleconnected world*. Copenhagen K: GLP International Project Office, University of Copenhagen, Department of Geography and Geology, 2010. ISSN 1904-5069. Dostupné z: http://farmlandgrab.org/wp-content/uploads/2010/08/GLP_report_01.pdf
- GERMAN, Laura, George SCHONEVELD a Esther MWANGI. Processes of Large-Scale Land Acquisition by Investors: Case Studies from Sub-Saharan Africa. In: *International Conference on Global Land Grabbing* [online]. University of Sussex, 6-8 April 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Documents/Conference_papers/LDPI/45_German_Schoneveld_Mwangi.pdf
- GERWIN, Marcin. Rediscovering Democracy. AVIS, Rob, Sue BRANFORD, Lester R. BROWN, Peter EMERSON, Marcin GERWIN, Richard HEINBERG, Toby HEMENWAY, David JACKIE, David KORTEN, Geoff LAWTON, Craig MACKINTOSH, Kelly MCCARTNEY, Frances MOORE LAPPÉ, Helena NORDBERG-HODGE, Martina PETRŮ, Peter ROSSET a Eric TOENSMEIER. *Food and Democracy: Introduction to Food Sovereignty*. Ed. Marcin Gerwin. Kraków: Polish Green Network, 2011, s. 57-62. Dostupné z: <http://permaculture.org.au/files/Food-and-Democracy.pdf>
- GOBENA, Moges. *Effects of Large-scale Land acquisition in Rural Ethiopia: The Case of Bako-Tibe Woreda* [online]. Uppsala, 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://stud.epsilon.slu.se/3542/1/gobena_m_111108.pdf. Master Thesis. Swedish University of Agricultural Sciences. Vedoucí práce Linley Chiwona-Karlton (PhD).
- GRAHAM, Alison, Sylvain AUBRY, Rolf KÜNNEMANN a Sofia MONSALVE SUÁREZ. Land Grab study. In: *CSO Monitoring 2009-2010 "Advancing African Agriculture" (AAA): The Impact of Europe's Policies and Practices on African Agriculture and Food Security* [online]. Heidelberg/Geneva: FIAN, 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://fian.org/resources/documents/others/report-on-land-grabbing/pdf>
- Green shoots: No matter how bad things get, people still need to eat. *The Economist*. Mar 19th 2009, roč. 166, č. 12. Dostupné z: http://www.economist.com/node/13331189?story_id=13331189
- Gulf states face food crisis. In: *Seed Daily Reports* [online]. Manama: Seed Daily, May 27, 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z:

- http://www.seeddaily.com/reports/Gulf_states_face_food_crisis_999.html
- HALL, Ruth a Gaynor PARADZA. Pressures on land in sub-Saharan Africa: Social differentiation and societal responses. In: *European Report on Development 2011/2012: Confronting scarcity: Managing water, energy and land for inclusive and sustainable growth* [online]. ODI/DIE/ECDPM, 2012 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://erd-report.eu/erd/report_2011/documents/dev-11-001-11researchpapers_hall-paradaza.pdf
- HALL, Ruth. Land grabbing in Southern Africa: the many faces of the investor rush. *Review of African Political Economy*. June 2011, roč. 38, č. 128, s. 193-214. ISSN 0305-6244; eISSN 1740-1720. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/03056244.2011.582753>
- HALL, Ruth. The Many Faces of the Investor Rush in Southern Africa: Towards a Typology of Commercial Land Deals. In: *ICAS Review Paper Series No. 2* [online]. Amsterdam: LDPI/ICAS/TNI, February 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.tni.org/sites/www.tni.org/files/Hall%20ICAS%20WP%202.pdf>
- HALL, Ruth. The next Great Trek? South African commercial farmers move north. In: *International Conference on Global Land Grabbing* [online]. University of Sussex, 6-8 April 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.intral.iss.nl/content/download/24155/227248/version/3/file/4+Ruth+Hall+Final.pdf>
- HALLAM, David. International Investments in Agricultural Production. ATKIN, Carl, Gary R. BLUMENTHAL, David HALLAM, Chido MAKUNIKE, Ruth MEINZEN-DICK, Helen MARKELOVA, Raul Q. MONTEMAYOR, Alexandra SPIELDOCH a Sophia MURPHY. *Land Grab?: The Race for the World's Farmland*. Ed. Michael Kugelman, Susan L. Levenstein. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009, s. 27-38. ISBN 933-549-55-6. Dostupné z: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rpt.pdf
- HEADEY, Derek a Shenggen FAN. Reflections on the Global Food Crisis: How did it happen? How has it hurt? And how can we prevent the next one?. In: *Research Monograph 165* [online]. Washington, DC: IFPRI, November 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/rr165.pdf>
- HENRIQUES, Diana B. Food Is Gold, So Billions Invested in Farming. *The New York Times*. June 5, 2008, roč. 157, č. 157. ISSN 0362-4331. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2008/06/05/business/05farm.html?_r=2&pagewanted=all
- International development association program document for a proposed credit in the amount of SDR 71,7 million (US\$110 million equivalent) to the Republic of Mozambique for an Eight poverty reduction support credit operation. In: *Document* [online]. Washington DC: The World Bank, February 15, 2012 [cit. 2012-07-24].
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION/INTERNATIONAL INSTITUTE FOR LABOUR STUDIES. *World of Work Report 2011: Making markets work for jobs*. Geneva: International Labour Office, 2011. ISBN 978-92-9014-974-3; eISBN 978-92-9014-975-0.

- Dostupné z: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/wow2011.pdf>
- KAARHUS, Randi, Ruth HAUG, Joseph H. HELLA a Jeremia R. MAKINDARA. Agro-investment in Africa: Impact on land and livelihood in Mozambique and Tanzania. In: *Noragric Report No. 53* [online]. Aas: Norwegian University of Life Sciences, Department of International Environment and Development Studies, Noragric, August 2010 [cit. 2012-07-24]. ISSN 1502-8127. Dostupné z: http://www.umb.no/statisk/noragric/publications/reports/2010_nor_rep_53.pdf
- KANTI BASU, Pranab. Political Economy of Land Grab. *Economic and Political Weekly*. April 7, 2007, roč. 47, č. 14, s. 1281-1287. ISSN 0012-9976. Dostupné z: http://ricardo.ecn.wfu.edu/~cottrell/oep/archive/0704/att-0192/01-basu_land_grab.pdf
- KUGELMAN, Michael. Introduction. ATKIN, Carl, Gary R. BLUMENTHAL, David HALLAM, Chido MAKUNIKE, Ruth MEINZEN-DICK, Helen MARKELOVA, Raul Q. MONTEMAYOR, Alexandra SPIELDOCH a Sophia MURPHY. *Land Grab?: The Race for the World's Farmland*. Ed. Michael Kugelman, Susan L. Levenstein. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009, s. 1-23. ISBN 933-549-55-6. Dostupné z: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rpt.pdf
- Land grab deals. In: *GRAIN releases data set with over 400 global land grabs* [online]. Barcelona: GRAIN, January 2012 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.grain.org/article/entries/4479-grain-releases-data-set-with-over-400-global-land-grabs>
- Land grabbing and the global food crisis. In: *New data sets on land grabbing* [online]. Barcelona: GRAIN, 11/2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.grain.org/bulletin_board/entries/4429-new-data-sets-on-land-grabbing
- Land grabbing in Kenya and Mozambique: A report on two research missions – and a human rights analysis of land grabbing. In: *A report on two research missions - And a human rights analysis of land grabbing* [online]. Heidelberg: FIAN, April 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.fian.org/resources/documents/others/land-grabbing-in-kenya-and-mozambique/pdf>
- Land tenure and international investments in agriculture: The High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition. In: *HLPE Report 2* [online]. Rome: High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition, July 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/hlpe/documents/HLPE-Land-tenure-and-international-investments-in-agriculture-2011.pdf
- Land Tenure Systems and their Impacts on Food Security and Sustainable Development in Africa*. Addis Ababa: Economic Commission for Africa, December 2004. Dostupné z: http://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/593/bib.%209471_1.pdf?sequence=1
- LIPPMAN, Thomas W. Saudi Arabia's quest for "food security". *Middle East Policy*. Spring 2010, roč. 17, č. 1, s. 90-98. eISSN 1475-4967.
- MACKINTOSH, Craig. Orchestrating Famine. AVIS, Rob, Sue BRANFORD, Lester R.

- BROWN, Peter EMERSON, Marcin GERWIN, Richard HEINBERG, Toby HEMENWAY, David JACKIE, David KORTEN, Geoff LAWTON, Craig MACKINTOSH, Kelly MCCARTNEY, Frances MOORE LAPPÉ, Helena NORDBERG-HODGE, Martina PETRŮ, Peter ROSSET a Eric TOENSMEIER. *Food and Democracy: Introduction to Food Sovereignty*. Ed. Marcin Gerwin. Kraków: Polish Green Network, 2011, s. 15-22. Dostupné z: <http://permaculture.org.au/files/Food-and-Democracy.pdf>
- MAKUNIKE, Chido. Large-Scale Agricultural Investment in Africa: Points to Ponder. ATKIN, Carl, Gary R. BLUMENTHAL, David HALLAM, Chido MAKUNIKE, Ruth MEINZEN-DICK, Helen MARKELOVA, Raul Q. MONTEMAYOR, Alexandra SPIELDOCH a Sophia MURPHY. *Land Grab?: The Race for the World's Farmland*. Ed. Michael Kugelman, Susan L. Levenstein. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009, s. 85-93. ISBN 933-549-55-6. Dostupné z: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rpt.pdf
- MARTIN, Antoine a Mulugeta M. AYALEW. *Acquiring land abroad for agricultural purposes: 'land grab' or agri-FDI?: A Report of the Surrey International Law Centre and Environmental Regulatory Research Group*. Guildford (Velká Británie): Surrey Law School Publishing, 08/2011. ISBN 978-1-906754-09-9. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID1788948_code1358411.pdf?abstractid=1788948&mirid=1
- Mauritius leads land grabs for rice in Mozambique. In: *Hybrid rice files (2002-2010)* [online]. Barcelona: GRAIN, 01 September 2009 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.grain.org/article/entries/1667-mauritius-leads-land-grabs-for-rice-in-mozambique>
- MCMICHAEL, Philip. The Food Regime in the Land Grab: Articulating 'Global Ecology' and Political Economy. In: *International Conference on Global Land Grabbing* [online]. University of Sussex, 6-8 April 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Documents/Conference_papers/LDPI/77_Philip_McMichael.pdf
- MEINZEN-DICK, Ruth, Helen MARKELOVA. Necessary nuance: Toward a code of conduct in foreign land deals. ATKIN, Carl, Gary R. BLUMENTHAL, David HALLAM, Chido MAKUNIKE, Ruth MEINZEN-DICK, Helen MARKELOVA, Raul Q. MONTEMAYOR, Alexandra SPIELDOCH a Sophia MURPHY. *Land Grab?: The Race for the World's Farmland*. Ed. Michael Kugelman, Susan L. Levenstein. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009, s. 69-81. ISBN 933-549-55-6. Dostupné z: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rpt.pdf
- MILEROVÁ PRÁŠKOVÁ, Dagmar. Zábory půdy v Africe: Hrozba pro potravinovou bezpečnost. In: [online]. Praha: Pražský institut pro globální politiku – Glopolis, Listopad 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://glopolis.org/soubory/cd89/publikace-zabory-pudy-v-africe.pdf>
- MISHRA, Deepar K. Behind Dispossession: State, Land Grabbing and Agrarian Change in Rural Orissa. In: *International Conference on Global Land Grabbing* [online]. University of

- Sussex, 6-8 April 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.future-agricultures.org/component/docman/doc_download/1304-behind-dispossession-state-land-grabbing-and-agrarian-change-in-rural-orissa
- MONTEMAYOR, Raul Q. Overseas Farmland Investments: Boon or Bane for Farmers in Asia?. ATKIN, Carl, Gary R. BLUMENTHAL, David HALLAM, Chido MAKUNIKE, Ruth MEINZEN-DICK, Helen MARKELOVA, Raul Q. MONTEMAYOR, Alexandra SPIELDOCH a Sophia MURPHY. *Land Grab?: The Race for the World's Farmland*. Ed. Michael Kugelman, Susan L. Levenstein. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009, s. 95-107. ISBN 933-549-55-6. Dostupné z: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rpt.pdf
- MOUSSEAU, Frederic a Anuradha MITTAL. Understanding land investment deals in Africa: Country report: Mozambique. In: *Special Investigation Phase One: Understanding Land Investment Deals in Africa* [online]. Oakland: The Oakland Institute, 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/OI_country_report_mozambique_0.pdf
- Mozambik. Action plan for the reduction of absolute poverty (2001-2005) (PARPA): Strategy document for the reduction of poverty and promotion of economic growth. In: Republic of Mozambique: Ministry of agriculture, April 2001. Dostupné z: http://siteresources.worldbank.org/INTPRS1/Resources/Country-Papers-and-JSAs/Mozambique_PRSP.pdf
- Mozambik. Strategic plan for agricultural development: PEDSA 2010-2019. In: Republic of Mozambique: Ministry of agriculture, October 2010. Dostupné z: http://aec.msu.edu/fs2/mozambique/caadp/PEDSA_FINAL-English_22_Nov.pdf
- Mozambique. In: *CIA: The World Factbook* [online]. Washington, D.C.: CIA, 1962- [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mz.html>
- MÜNZ, Rainer. Where did they all come from?: Typology and geography of European mass migration in the twentieth century. In: *European population conference* [online]. Milano: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 4-8 settembre 1995 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.un.org/popin/confcon/milan/plen3/3rdplen.html>
- MURRAY LI, Tania. Centering labor in the land grab debate. *Journal of Peasant Studies*. 2011, roč. 38, č. 2, s. 281-298. ISSN 0306-6150; eISSN 1743-9361.
- NALEPA, Rachel. *The Global Land Rush: Implications for Food, Fuel, and the Future of Development*. Boston: Boston University, May 2011. ISBN 978-0-9825683-9-2. Dostupné z: http://www.bu.edu/pardee/files/2011/08/PP13_GlobalLandRush.pdf
- NEMETH, Gergely. *Large Scale Land Acquisitions around the World: Landscape Analysis and Policy Intervention Possibilities* [online]. Durham (North Carolina), May 2012 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/5218/Gergely%20Nemo%20N>

- emeth%20-%20Final%20Master's%20Project.pdf?sequence=1. Master's Project. Duke University, Nicholas School of the Environment. Vedoucí práce Dr. Dan Vermeer.
- NEWITT, Malyn D. D. *A History of Mozambique*. Bloomington: Indiana University Press, 1995. ISBN 0-253-34006-3.
- NHANTUMBO, Isilda a Alda SALOMÃO. *Biofuels, land access and rural livelihoods in Mozambique*. London: IIED, 2010. ISBN 978-1-84369-744-2. Dostupné z: <http://pubs.iied.org/pdfs/12563IIED.pdf>
- OCHIEND ODHIAMBO, Michael. Commercial pressures on land in Africa: A regional overview of opportunities, challenges and impacts. In: *Commercial Pressures on Land* [online]. Rome: International Land Coalition, March 2011 [cit. 2012-07-24]. ISBN 978-92-95093-50-8. Dostupné z: <http://www.landcoalition.org/sites/default/files/publication/1136/Africa%20Overview%20WEB%2014.07.11.pdf>
- PAPADEMETRIOU, David DIXON, Julie MURRAY a Julia GELATT. America's Emigrants: US Retirement Migration to Mexico and Panama. In: *MPI Publications* [online]. Washington, DC: Migration Policy Institute, 2006 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.migrationpolicy.org/pubs/americas_emigrants.pdf
- PINSTRUP-ANDERSEN, Per. Food security: definition and measurement. *Food Security*. 2009, roč. 1, č. 1, s. 5-7. ISSN 1876-4517; eISSN: 1876-4525.
- Republic of Mozambique: Poverty Reduction Strategy Paper: Annual Progress Report—Joint Staff Advisory Note. In: *Poverty Reduction Strategy Papers* [online]. Washington, D.C.: International Monetary Fund, April 2009 [cit. 2012-07-24].
- Republic of Mozambique: Poverty Reduction Strategy Paper: Economic and Social Plan for 2005. In: *Poverty Reduction Strategy Papers* [online]. Washington, D.C.: International Monetary Fund, August 2005 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr05312.pdf>
- Republic of Mozambique: Poverty Reduction Strategy Paper. In: *Poverty Reduction Strategy Papers* [online]. Washington, D.C.: International Monetary Fund, January 2007 [cit. 2012-07-25]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2007/cr0737.pdf>
- Republic of Mozambique: Poverty Reduction Strategy Paper. In: *Poverty Reduction Strategy Papers* [online]. Washington, D.C.: International Monetary Fund, June 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr11132.pdf>
- ROSSET, Peter. Food Sovereignty and Alternative Paradigms to Confront Land Grabbing and the Food and Climate Crises. AVIS, Rob, Sue BRANFORD, Lester R. BROWN, Peter EMERSON, Marcin GERWIN, Richard HEINBERG, Toby HEMENWAY, David JACKÉ, David KORTEN, Geoff LAWTON, Craig MACKINTOSH, Kelly MCCARTNEY, Frances MOORE LAPPÉ, Helena NORDBERG-HODGE, Martina PETRŮ, Peter ROSSET a Eric TOENSMEIER. *Food and Democracy: Introduction to Food Sovereignty*. Ed. Marcin Gerwin. Kraków: Polish Green Network, 2011, s. 83-96. Dostupné z: <http://permaculture.org.au/files/Food-and-Democracy.pdf>

- ROWDEN, Rick. India's Role in the New Global Farmland Grab: An Examination of the Role of the Indian Government and Indian Companies Engaged in Overseas Agricultural Land Acquisitions in Developing Countries. In: *Bulletin Board* [online]. New Delhi: GRAIN, 19 August 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.networkideas.org/featart/aug2011/Rick_Rowden.pdf
- Seized!: The 2008 land grab for food and financial security. In: *GRAIN Briefing* [online]. Barcelona: GRAIN, October 2008 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.grain.org/article/entries/93-seized-the-2008-landgrab-for-food-and-financial-security.pdf>
- SCHUT, Marc, Maja SLINGERLAND a Anna LOCKE. Biofuel developments in Mozambique: Update and analysis of policy, potential and reality. *Energy Policy*. 2010, roč. 38, č. 9, s. 5151-5165. ISSN 0301-4215.
- SIEGENBEEK VAN HEUKELOM, Tim. A Human Approach to Food Security: Land Grabs in the Limelight. *Journal of Human Security*. 2011, roč. 7, č. 1, s. 6-20. ISSN 1176-8614. Dostupné z: <http://search.informit.com.au/fullText;dn=865465230149233;res=IELHSS>
- SIMLER, Kenneth R., Sanjukta MUKHERJEE, Gabriel L. DAVA a Gaurav DATT. Rebuilding after War: Micro-level Determinants of Poverty Reduction in Mozambique. In: *Research Report 132* [online]. Washington, DC: IFPRI, 2004 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/rr132.pdf>
- SPIELDOCH, Alexandra, Sophia MURPHY. Agricultural land acquisitions: Implications for food security and poverty alleviation. ATKIN, Carl, Gary R. BLUMENTHAL, David HALLAM, Chido MAKUNIKE, Ruth MEINZEN-DICK, Helen MARKELOVA, Raul Q. MONTEMAYOR, Alexandra SPIELDOCH a Sophia MURPHY. *Land Grab?: The Race for the World's Farmland*. Ed. Michael Kugelman, Susan L. Levenstein. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2009, s. 39-53. ISBN 933-549-55-6. Dostupné z: http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ASIA_090629_Land%20Grab_rpt.pdf
- STEPHENS, Phoebe. The Global Land Grab: An Analysis of Extant Governance Institutions. *International Affairs Review*. Summer 2011, roč. 20, č. 1. ISSN 1078-3520.
- Stop land grabbing now!. In: *Bulletin Board* [online]. Barcelona: GRAIN, 22 April 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.grain.org/system/old/o_files/wb-landgrab-2010-en.pdf
- The State of Food Insecurity in the World 2011: How does international price volatility affect domestic economies and food security?*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2011. ISBN 978-92-5-106927-1. Dostupné z: <http://www.fao.org/docrep/014/i2330e/i2330e.pdf>
- THURLOW, James. Agricultural Growth Options for Poverty Reduction in Mozambique: Preliminary Report Prepared for Mozambique's Ministry of the Agriculture and Strategic Analysis and Knowledge Support System (SAKSS). In: *ReSAKSS Working Paper No. 20* [online]. November 2008 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.resakss.org/index.php?pdf=39388>

- TOULMIN, Camilla. Securing land and property rights in sub-Saharan Africa: The role of local institutions. *Land Use Policy*. 2009, roč. 28, č. 4, s. 10-19. ISSN 0264-8377.
- UNITED NATIONS. *Human Development Report 2011: Sustainability and Equity: A Better Future for All*. New York: United Nations Development Programme, 2011. ISBN 978-023-0363-311. Dostupné z: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf
- VIDAL, John. The great green land grab. *The Guardian*. 13 February 2008, roč. 187, č. 44. ISSN 0261-3077. Dostupné z: <http://www.guardian.co.uk/environment/2008/feb/13/conservation?INTCMP=SRCH>
- Volume I: Comprehensive Tables. In: *World Population Prospects: The 2010 Revision* [online]. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wpp/Documentation/pdf/WPP2010_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf
- Volume II: Demographic Profiles. In: *World Population Prospects: The 2010 Revision* [online]. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2011 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2010_Volume-II_Demographic-Profiles.pdf
- VON BRAUN, Joachim a Ruth MEINZEN-DICK. "Land Grabbing" by Foreign Investors in Developing Countries: Risks and Opportunities. In: *IFPRI Policy Brief* [online]. Washington, DC: IFPRI, April 2009 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/bp013all.pdf>
- VON BRAUN, Joachim. Changing Land Markets and "Land Grab" in Developing Countries: The causes and what to do. In: *Mansholt Lecture* [online]. Wageningen University: Wageningen, 2009 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: <http://www.wass.wur.nl/NR/rdonlyres/2EAAF44E-4BFF-4440-A165-437724596988/121809/Jvonbraunboekje.pdf>
- WEINSTEIN, Jeremy M. Mozambique: A fading U.N. success story. *Journal of Democracy*. January 2002, roč. 13, č. 1, s. 141-156. ISSN 1045-5736.
- When others are grabbing their land: Evidence is piling up against acquisitions of farmland in poor countries. *The Economist*. May 5th 2011, roč. 168, č. 19. Dostupné z: http://www.economist.com/node/18648855?story_id=18648855
- WIGGINS, Steve a Henri LETURQUE. Helping Africa to Feed Itself: Promoting Agriculture to Reduce Poverty and Hunger. In: *Occasional Papers* [online]. Brighton: Future Agricultures Consortium, January 2010 [cit. 2012-07-24]. Dostupné z: http://www.future-agricultures.org/publications/research-and-analysis/doc_download/1046-helping-africa-to-feed-itself-promoting-agriculture-to-reduce-poverty-and-hunger
- WOODHOUSE, Philip. Foreign Agricultural Land Acquisition and the Visibility of Water Resource Impacts in Sub-Saharan Africa. *Water Alternatives*. 2012, roč. 5, č. 2, s. 208-222. ISSN 1965-0175.
- World Development Report 2011: Conflict, Security, and Development*. Washington DC: The

World Bank, 2011. ISBN 978-0-8213-8439-8; ISSN 0163-5085, eISBN 13: 978-0-8213-8440-4. Dostupné z:

http://wdr2011.worldbank.org/sites/default/files/pdfs/WDR2011_Full_Text.pdf

ZOOMERS, Annelies. Introduction: Rushing for Land: Equitable and sustainable development in Africa, Asia and Latin America. *Development*. 2011, roč. 54, č. 1, s. 12-20. ISSN 1011-6370. Dostupné z:

<http://www.palgrave-journals.com/development/journal/v54/n1/pdf/dev201097a.pdf>